

A szembesítés büntető eljárásjogi aspektusai

FENYVESI CSABA*

I. A szembesítés fogalma

A szembesítés története azt mutatja, hogy az ókorban és a feudalista középkor kezdetén az igazságkeresés szabályozott módjai között még nem szerepelt a szembesítés, sokkal inkább a kínvallatás. Ennek „fellazulása” a késői középkorban, a XVII-XVIII. században kezdődik meg, és születik meg a szembesítés intézménye. Átmeneti kettősség, együttélés után a XIX. századtól hivatalosan eltörölt a kínvallatás, és már az akkuzatórius (vádeltű) szemlélet alapján helyébe lép egyedülként a szembesítés, esetleg esküvel színesítve. A XX. század első felében már részletes jogi szabályozást láthatunk a – tárgyalási hangsúlyos – szembesítésről az egyes büntető eljárási kódexekben, köztük a magyarban is. Ám ezek a szabályok egészen a mai napig nem tartalmazzák a szembesítés definícióját, az a jogtudomány művelőire tartozott és tartozik. Ilyenformán a jelen téma kapcsán a fogalmi meghatározás, a lényegi ismérvek megfogalmazása elkerülhetetlen.

A konkrét meghatározás előtt kiemelem még, hogy a jogtörténeti kutatásomból az is kitetszik, hogy a szembesítés alkalmazásának hajnalán, a XVII-XVIII. században, sőt még a XIX. században is, a szembesítést nevezték confrontationak, ellenthomlok-állításnak, szembenvallásnak, továbbá szembeállításnak. Ezen utolsó kifejezés jelezte, hogy a szembesítettek álltak egymással szemben. Emellett az is jellemző volt, hogy a vallomásaikat oly – virtuális – módon ütköztették, hogy azokat felolvasták, vagyis hiányzott a valódi szemébe mondás. Napjaink elméleti alapvetése¹ és az arra épülő gyakorlat ettől eltérő. Egységesnek tűnik ma már az irodalomban az az álláspont, hogy „a szembesítés lényegét tekintve sajátos, »kombinált« kihallgatás, olyan önálló nyomozási (eljárási) cselekmény, amelynek kereté-

* Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Kriminológiai Tanszék, habilitált egyetemi docens

¹ Katona Géza megfogalmazásában az elméleti alap: „Az együttes bizonyíték értékelés folyamán az esetek többségében fontos szerephez jutnak a formális logika olyan alaptörvényei, mint az »ellentmondás-mentesség« és a »kizárt harmadik« elve. Így az ellentmondás-mentesség arisztotelészi megfogalmazása, amely szerint »egymásnak ellentmondó kijelentések együtt nem lehetnek igazak«, a kategorikus formában kifejezhető (igen-nem) bizonyítékok ellenőrzésénél érvényesíthető.” Katona Géza: *Valós vagy valótlan*, Budapest, KJK, 1990, 74. o.

ben egyidejűleg több személy kihallgatása megy végbe kifejezetten azzal a céllal, hogy a kihallgatottak korábban tett vallomásai közti lényeges ellentétet feloldják.”² Az általam is elfogadott megfogalmazást azzal pontosítom, hogy a „több” személy alatt mindenképpen csak két személyt értünk, nem többet és nem kevesebbet. Ha kevesebb, vagyis egy személy lenne, akkor az az általános kihallgatás körébe tartozna, nem beszélhetnénk szembesítésről, ha pedig kettőnél több lenne akkor a szembesítés pszichológiai és krimináltaktikai létalapja kérdőjeleződne meg.³

II. A szembesítés elhatárolása más nyomozási/bizonyítási cselekményektől

A fogalmi tisztázást segíti, ha a szembesítést elhatároljuk más (hasonló, illetve kevésbé hasonló) bizonyítási cselekményektől, ha megfogalmazzuk az eltérő, ám ugyanakkor a hasonló vonásokat is.⁴

1. A kihallgatás és a szembesítés. A kezdeti definiálásból is kitűnik, hogy édestestvérekről van szó, hiszen a szembesítés egy speciális kihallgatási forma. Hasonló a taktikája, rögzítése, jogorvoslata, a jelenlevők köre (pl. védő, tanú ügyvédje, fiatakorú törvényes képviselője), az eseményt vezető hatósági személy, és a célok között itt is szerepel a vallomás ellenőrzése, további (új) bizonyíték szerzése. A kihallgatás közbeni tárgyi bizonyíték (fénykép, film) bemutatás, okirat, szakvélemény, terhelt/tanúvallomás felmutatás is mind-mind egyfajta tárgyi vagy reál-

² Tremmel Flórián-Fenyvesi Csaba-Herke Csongor: *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz*, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2005, 385. o.

Hasonló definíciót találunk a német irodalomban. „Az ellentmondások tisztázására szolgáló szembesítés két már kihallgatott személy egyidejű kihallgatása, akiknek az állításai jelentősen eltérnek egymásétól.” Ackermann, R. – Clages, H.-Roll, H.: *Handbuch der Kriminalistik*, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Richard Boorberg Verlag, 1997, 58. o.

A francia büntetőjogi szakszótár szerint pedig a szembesítés: „A tanúk egymással, a tanú és a sértett, vagy egy tanú és a terhelt között történő szembeállítás. Így állításaik egymás jelenlétében ellenőrizhetők, egyeztetetők és mérlelhetők.” *Dictionnaire de droit criminel*. Dalloz, Paris, 1992, 111. o.

³ Azt is jelzem, hogy a hazai államigazgatási és szabálysértési („kis büntetőeljárásban”) eljárásokban nem ismert az intézmény, a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. tv. viszont ismeri. A 173. § (4) bekezdése szerint: „Ha a tanú vallomása más tanúnak vagy a személyesen meghallgatott félnek előadásával ellentétben áll, az ellentét tisztázását szükség esetében szembesítéssel kell megkísérelni.” Ám Kengyel Miklós szerint: „Mivel a szembesítés hatékonyságáról erősen megoszlanak a vélemények, a polgári perben meglehetősen ritkán alkalmazzák.” Lásd részletesebben: Farkas József - Kengyel Miklós: *Bizonyítás a polgári perben*, Budapest, KJK, 2005, 155. o. (Az iránymutató civiljogi bírósági döntések közül az alábbi egyedi esetekben találtam egyáltalán szembesítésre utalást a gyakorlatból: 2003/357., 2003/286., 1999/570., 1994/409., 1985/406., 1981/75.)

⁴ A szakirodalomban felmerült a terhelt és a sértett(tanú) relációjában a mediációval való szembesítési összevetés is. Lovas Zsuzsa szerint:

- „a mediáció nem igényel komoly előkészítő munkát, a konfliktus folyamatosan fennáll, nincs elkövető-áldozat, a kialakult helyzetért közös a felelősség, a mediátor tartja kezében a folyamatot, több ülésből is állhat;

- a szemtől szembe állítás viszont komoly előkészítő munkát igényel, a konfliktus a tett vagy bűntett után van, van elkövető és áldozat, a kialakult helyzetért az elkövető a felelős, a módszer szigorú formai keretei határozzák meg a folyamatot, általában egy ülésből áll.” Lásd részletesebben: Lovas Zsuzsa: Új módszerek és lehetőségek a konfliktusok kezelésében, *Belügyi Szemle*, (2002) 1., 125. o.

szembesítés. A vallomást tevő szeme elé tárják a vallomását cáfoló adatokat, „el-lenbizonyítékokat”,⁵ még ha személytelenül is, legfeljebb a hatósági személy közvetítésével.

Napjaink gyakorlatában előfordult, hogy egy értékes, bűncselekmény folytán megszerzett gépjármű elrejtésében, illetve elidegenítésében működött közre a gyanúsítás szerint a terhelt, aki kezdetben tagadó vallomást tett. Kijelentette, hogy a luxusautóról nem tud, azt nem látta, azzal nem találkozott, abban nem ült. A nyomozó a kihallgatás közben elértarta az egyik magyar benzinkúton készült videokamera felvételeit (képekre vágva, nagyítva), amelyen a terhelt volt látható, a gyanúsításban szereplő rendszámú, típusú, színű gépjármű mellett, amint éppen abba tankol. A terhelt a képpel való szembesüléskor a kihallgatás felfüggesztését kérte, majd néhány nap múlva részletes beismerő vallomást tett.

Eltérő azonban a menete, a főszereplő (állító-kérdező) nem a hatóság tagja, hanem a szembesített személy. Két személy vesz részt rajta a hatóság tagján kívül, elhelyezkedésük során a szembesítettek egymással szemben ülnek, nem a hatóság tagjával folytatnak párbeszédet, a vitasituáció, a konfliktus (konfrontálódás) a szembesítettek között jön létre, szemtől szemben.

A kihallgatást felfoghatjuk a nyomozóval való szembesítésnek is,⁶ az első informális konfrontálódása a terheltnek-sértettnek-tanúnak, a formális szembesítés a második. Azzal a különbséggel, hogy a hatósági személy mellett megjelenik egy másik személy is, aki – általában – ugyanúgy kételkedik a szavaiban, sőt kifejezetten ellent is mond. Dupla szorításban van így a szembesülő kihallgatott személy, túlnyomórészt a terhelt.

2. A helyszínelés és a szembesítés. Folytathatjuk a „rokonsági sort”, mivel az igazságkereső, vallomást ellenőrző helyszínelés, mint speciális helyszíni kihallgatási forma is igen közel áll a szembesítéshez, hiszen e körben az aktívan résztvevő (terhelt, sértett, tanú) a bűncselekményhez kötődő helyszínen mutat meg tárgyat, helyet, eseményt, miközben vallomást tesz.⁷ Hasonlóak a célok: a valló hitelességének ellenőrzése, új bizonyíték szerzése. A kihallgatott itt azonban nem személylyel, hanem a helyszínnel szembesül, „az néz a szemébe”, mondhatni a helyszínt „visszanéz rá”. (Kellő feszültséget indukálhat maga a helyszín és az esemény felidézése is, ha vallomása valótlan, eltér a realitástól, az igazságtól.)

Az is pszichikai lehetőség, hogy e taktika által a gyanúsított feltételezheti azt, hogy a nyomozónak már megfelelő bizonyítéka van ahhoz, hogy megalapozza bű-

⁵ Krisztinkovics Antal: *Gyakorlati nyomozó szolgálat*, Budapest, Pallas, 1911, 79. o.

⁶ Ez érvényes persze a bírósági kihallgatásra is, ahol a bíró személye a „quasi” szembesülő, egyúttal maga a bíró is tanúvá válik, megfigyeli a kihallgatott személyt, érzékeli, látja, hallja, amit mond. Jerome Frank megfogalmazása szerint: „... lévén ő is csak egy esendő tanúja annak, ami a tárgyalóteremben folyik. [...] Indianában újra kellett tárgyalni egy ügyet, mert az egyik esküdt látása annyira rossz volt, hogy képtelen volt kivenni az arcokat. Várható, hogy egy napon a bíróságok azt fogják mondani, hogy egy rövidlátó bíró nem vezethet tárgyalást esküdtszék nélkül, csupán hallgatva az elmondottakat, mert nem látja a tanú viselkedését, kifejezéseit, testtartását.” Jerome Frank: *Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt* (szerk.: Badó Attila), Budapest, Szent István Társulat, 2006, 59-60. o.

⁷ Egyetértek a magyar kriminalisztika enciklopédikus összefoglalásában található megállapítással: „A szembesítés helyszíni kihallgatás keretében is megtörténhet.” Cserhalmi Ferencné: A vallomások ellenőrzése, In: *Kriminalisztika 2. kötet*, (szerk.: Bócz Endre), Budapest, BM Duna Kiadó, 2004, 896. o.

nösségét. Kiegészítésül e pszichikai nyomás, egyesítve a bűncselekmény helyszínével, beismerő vallomáshoz vezethet vagy terhelő bizonyítékokhoz.

Az Amerikai Egyesült Államok Hadseregének rendőr iskoláján az egyik kiképzés folyamán hirdetnek még egy pszichikai kényszert, melyet akkor alkalmaznak, ha a tanúk kiléte ismeretes. Azt tanácsolják, hogy a tanúk is legyenek ott, mikor a gyanúsított a büntett színhelyén van, nem tehetnek semmilyen megjegyzést a gyanúsítottnak, s nem is szólhatnak egy szót sem, mert az csak növelné jelenlétüknek a hatását, és valószínűleg azt sejtetik a gyanúsított számára, hogy felismerték, mint bűnös személy.

A fent állított pszichikai kényszerek csak abban az esetben válnak be, ha a gyanúsított valóban az elkövető. Semmilyen hatást nem gyakorolnak egy nem bűnös személyre, kivéve hogy megkérdézi; miért vitték el egy másik bűncselekmény tett-helyére?

3. A felismerésre bemutatás és a szembesítés. A szembesítéshez legközelebb álló, „ikertestvérnek” is tekinthető a felismerésre bemutatás, olyannyira, hogy az angolszász országokban a „confrontatio” kifejezés alatt a felismerésre bemutatást értik. Még a német irodalomban alkalmazott „Gegenüberstellung” kifejezés szintén jelenti a felismerésre bemutatást, az azonosításos szembesítést is.⁸ Megkülönböztetésül a „Gegenvernehmung” is használatos a szembesítés kontinentális értelmében, a „kihallgatásos” vagy „ellentmondásos” szembesítésre, szemben a „kiválasztó” (angolszász „line up” – felsorakoztató) felismerésre bemutatással. Engelhardt tanulmányában a „Wahlkonfrontation” és „Zwischenkonfrontation”, vagyis a választó és ütköztető (egymás közötti) plasztikus kifejezések jelennek meg.⁹ Mindkettőben szembeállítás van, azonban gyakorta a felismerő védelme érdekében már csak francia (egyirányúan átlátható, „detektív”) tükrön keresztül történik ez. Céljában és taktikájában is eltérések vannak, hiszen itt a személyazonosítás és nem a vallomás ellenőrzés áll a középpontban.

A felismertetés lehet titkos (rejtett, leplezett) is, a szembesítés sohasem. Az csak nyílt lehet, akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakban. Fogalmilag kizárt a titkos formális szembesítés.

A felismerő vonakodása, ellenállása esetén is végrehajtható, kikényszeríthető (legrosszabb esetben fénykép segítségével), míg a szembesítést nem lehet, illetve nem szabad a szembesülő akarata ellenére végrehajtani.

A felismerésnél a múltban rögzült személyképet, emlékképet kell összehasonlítani a felismerő elé táruló valós személyekkel, míg a szembesítésnél fel kell idézni az emlékképeket, azokat aktivizálni (reprodukálni) és közvetíteni is kell.

Mindig több személyt mutatunk be a felismerőnek, szembesítésnél pedig mindig csak egy személy ül vele szemben. Az előbbit többes vagy választásos, az utóbbit egyéni konfrontációnak is nevezhetjük.

⁸ A felismerésre bemutatásról külön német monográfia is született, nevezetesen: Hans Jörg Odenthal: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Boorberg Verlag, 1992.

⁹ Engelhardt, L.: Kleiner Mitteilungen, *Archiv für Kriminologie*, Berlin, (1939) 105., Band, 140-143. o.

Ha a felismerésre bemutatásnál hibázik a felismerő, végzetes következményei lehetnek, szinte korrigálhatatlan az eljárás során. A tapasztalatok és kutatások szerint a későbbiekben erőteljesen ragaszkodnak a felismerők a hibás döntésükhöz, ami sok esetben justizmordhoz, jogi halálhoz, téves ítélethez vezet(ett).¹⁰ Az első felismerést (és ebbe beleértendő az előzetes fényképfelmutatás is) követő minden további megismételt felismerés híján van minden bizonyítási értéknek.¹¹ Ezzel szemben a szembesítésnél ilyen eredményű, súlyú hiba, tévedés nem fordulhat elő, amivel nem azt állítom, hogy nem lehet káros, tévútra vivő hatása egy esetlegesen téves, hazug vallomásnak. Ám a bizonyító erő jóval kisebb, mint ahogyan azt a későbbiekben kifejtem.

A felismerésre bemutatás jóval nagyobb, alaposabb előkészületeket kíván, mint a szembesítés,¹² továbbá megismételhetetlen is. Ezen felül gyakran helyhez, szituációhoz kötődő, ami nem követelmény a szembesítésnél. Sőt kifejezetten hátrányos lehet, ha nem az erre a célra alkalmas, erre készített kihallgató helyiségben történik. (Például büntetés-végrehajtási intézetben, kórházban.)

A felismerésnél fontos, hogy a felismerendő személy(ek) eredeti, bűncselekménykori állapotának megfelelően jelenjen meg, vegyen részt az eljárásban, mert minden változás, változtatás (haj- szakáll-, bajuszviselet stb.) megnehezíti, néha ellehetetleníti a cselekményt. A szembesítésnél ilyen követelmény nincs, a személy fizikai, külső változása nem befolyásolja a szemkontaktust.

Az is fontos elvi tétel, hogy nem helyettesíthetők egymással, azaz nem lehet szembesítés keretében felismerést tartani, és felismerés keretében nem lehet szembesítést tartani. Időrendiségük is jelzi a különbséget, mert tilos szembesítés után felismerésre bemutatást tartani, ám felismerésbe bemutatás után engedett a szembesítés alkalmazása.¹³

¹⁰ Nagy valószínűséggel ez – a hibalehetőségek miatti fokozottabb érzékenység – a magyarázata annak, hogy a felismerésre bemutatásról jóval szélesebb a (köztük a monografikus) szakirodalom (akár német, akár angol nyelven), mint a szembesítésről. Odenthal ki is emeli monográfiája bevezetőjében: „A gyanúsítottnak a téves azonosítása a szemtanú által szembesítéssel vagy fényképről felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. Seelig megállapítását, miszerint az ismertté vált jogi tévedések nagy száma a téves felismerésen alapul, Peter vizsgálatai a büntetőjog hibaforrásairól is igazolják. Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni. Sok újra felvett eljárásban az ártatlan elítéltet csak a tettes rábizonyításával mentették fel. Angliában ezen hibaforrások miatti nyugtalanság eredményezte a Lord Devlin vezette bizottság bevetését, ami a szembesítések eljárási gyakorlatát vizsgálta, és arra az eredményre jutott, hogy az angol büntetőeljárásban a fő hibaforrás a tanúk általi helytelen azonosítása a tettesnek.” Hans Jörg Odenthal: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Richard Boorberg Verlag, 1992, 19. o.

¹¹ Ezen anomáliáról részletesen értekezett Katona Géza: Még egyszer Magda János bűnügyéről c. tanulmányában, *Belügyi Szemle*, (1986) 8.

¹² Ami nem azt jelenti, hogy a szembesítés megszervezése, egyáltalán a kettős személyű szituáció fizikai megteremtése már önmagában ne jelentene nehézséget, szervezést. Erre utal például Ulmann György: A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól c. tanulmányában, amelyben példaként említi; „A BRFK vizsgálati osztálya egyik ügyében pusztán 10 percnyi szembesítés céljából az ügy előadója 7 óra 10 percet talpalt, amíg a bűnügyi helyettes által aláírt átíraton »összegyűjtötte« a terhelt kikéréséhez szükséges 11db (!) aláírást” *Rendészeti Szemle*, (1992) 1., 72. o.

¹³ Előfordult a gyakorlatban, hogy egy kisvárosban, símaszkban elkövetett zálogházi rablással meggyanúsított terhelt védője megbízást adott egy magánnyomozónak a mentő körülmények felkutatása ér-

A felismerésre bemutatásnál előfordulhat spontán forma is. A leggyakoribb eset, amikor körözési kép alapján ismernek fel keresett elkövetőket az utcai forgatagban a járókelők, ám már olyan is előfordult, hogy bírósági vagy rendőrségi folyosón véletlenül arra haladó személyben ismertek fel korábbi tettet. Spontán szembesítésről, tudatosság nélküli szemébe mondásról nemigen beszélhetünk. A gyakorlatban „irányított” spontán szembesítés is előfordulhat: Pl. „számtalan esetben előfordult már, hogy a nyomozó beidézte azt a személyt is, akinek vallomásától a bűnöző tartott, ezért úgy rendezte meg a fogdából való felkísérését, hogy »véletlenül« meglássa az illetőt. A kihallgatott nem tudta, hogy az illető miről beszélt, mit mondott el. A bűnözőnek az ilyen szempontból való megtévesztése – a blöffölés – , bizonytalanságban tartása nem törvénysértés.”¹⁴

A felismerési eljárás hangtalan, nincs kölcsönös párbeszéd, vita, személyes konfliktus, a szembesítés pedig „hangos”, kimondó. Ez még akkor is igaz, amikor süketnéma személyt szembesítünk jeltolmács segítségével, akkor ugyanis a tolmács a szembesülő „hangja”. Néma szembesítés nem létezik. Felismertetésen pedig legfeljebb a felismerő nyilatkozata – jegyzőkönyv számára tett kijelentése – jelenik meg hangként, ám nem a felismerendők körében, nem azok előtt, nem azokkal konfrontálódva. Vak felismerő és felismertetett személy is lehet, mivel létezik hangfelismerés is, azonban a szembesítésnél vak személy nem vehet részt, valódi szemébe mondás és nézés híján a pszichológiai alap is kiesik.

A szembesítésnél mindig van előzetesen két ellentmondó vallomás, a felismerésnek ez nem előfeltétele. Lehet, hogy csak egy tanúvallomásunk van, és most keressük a lehetséges terheltet, aki majd nyilatkozhat utólag, ha szükség van rá, illetve ha vallani kíván. Végül egyezőség a két intézményben, hogy mindkettőnek vannak szoros kölcsönhatásban levő pszichológiai, büntető eljárásjogi és kriminalisztikai aspektusai.

4. A bizonyítási kísérlet és a szembesítés. A vallomás igazságtartalmának ellenőrzésére szolgáló bizonyítási kísérlet egyfajta szembesülés a valósággal az azon résztvevő, korábban vallomást tett személy (akár terhelt, akár sértett-tanú) esetében. A bizonyítás-elméletileg értékesebb, negatív, kizárt eredményt hozó bizonyítási kísérlet önmagában alkalmas lehet olyan hatások kiváltására, amely vallomás-változtatást idéz elő a résztvevő személyben. Szembesül a személy a kísérlet során, hogy állítása tarthatatlan, az nem felel meg a valóságnak, az eljárás során feltárt bizonyítéknak. Ám hangsúlyozom, ez a negatív, lezáró-kizáró eredménnyel bíró bizonyítási kísérletnél működhet, a pozitív esetében, a lehetőségi eredménnyel ilyen eredmény nem várható, nem jön létre szembesülési feszültség, a valóság és a vallomás közötti ellentét.

dekében. A magánnyomozó – miután megtudta, hogy a hatóság nem végzett és nem is végez, a símaszk takaró szerepére hivatkozással, sem felismerésre bemutatást, sem szembesítést - elvitte a terheltet a zálogház tulajdonosához, a sértetthez, aki korábban találkozott a valódi elkövetővel. A sértett mindjárt ismerősként üdvözölte az oda kísértet. Mint kiderült, régóta ismerik egymást, és sem a terhelt testalkata, sem a hangja, sem a mozgása nem egyezett meg a rablóéval. Varga Bálint: *Magándetekatívok*, Budapest, Agave, 2005, 216-217. o.

¹⁴ Horváth Ferenc: Adatgyűjtés és blöffölés, *Belügyi Szemle*, (1979) 7., 72. o.

A gyakorlatban előfordult, hogy a házkutatáson fellelt egyik terítővel kapcsolatban azt állította a terhelt nő, hogy azt ő varrta, hímezte. Bizonyítási kísérletet rendeltek el, amelynek keretében a terhelt elé tették a hímezéshez szükséges eszközöket, anyagokat, azonban a sutaság, a hozzá nem értés, a más által készítés gyorsan kiderült. A terhelt a hímezési „kísérlet” közben szembesült a valósággal; nem tudja elkészíteni, és sírva vallotta be, hogy valóban lopásból származik a hímezett terítő is. Abba bugyolálta be az egyéb értékeket még a bűncselekmény helyszínén.

5. A helyszíni szemle és a szembesítés. Tekintettel arra, hogy mind a szemle, mind a szembesítés körében a nyomozási szakon látom a hangsúlyos szerepet, így a nyomozás helyszínén folytatott szemlére fókuszálom az összehasonlítást. Ennek körében távolibbnak tűnik a kapcsolat, mint az előzőeknél, ám magánál a helyszíni szemlénél is, különösen az értékelési szakában már van elétárás, szembesülés az adatokkal, a tényekkel – általában a jelenlevők körében. Így mindenképp a sértett szembesülhet állítása valótlanosságával, ám számításba jöhet a tanú, és ritka gyakorlati esetekben a már ott levő (vagy tetten ért) terhelt is. Maga a szemle eredménye is kiválthat más igazságot, más vallomást az addig eltérőt állító „szembesített” személyekből. Mintegy „tetemre hívásként” szembesül a valótlant állító a „vérvörös valósággal”, és változtatja meg az addigi nyilatkozatait.

Nagy különbség, hogy a helyszíni szemle megismételhetetlen, visszafordíthatatlan (irreverzibilis). Ha egyszer megtörtént, újra „nem nyílik meg a könyv, amiből olvasni kell tudni” – elsőre. Ezzel szemben a szembesítés ismételhető.

6. Kutatás-motozás és szembesítés. Nem véletlen, hogy a kriminál-taktikai ajánlások között mindig ott van, hogy legalább két hatósági személynek kell lefolytatnia a nyílt kutatást, beleértve a nyílt személyi motozást is. Míg az egyikük a tényleges kutatást végzi, a másik figyel a kutatással érintettet, annak reakcióit, fizikai, fiziológiai, magatartásbeli változásait. Ennek során jól érzékelhető, ha az érintett szembesül a keresett tárgyak felé való hatósági közelítéssel, illetve azok megtalálásával. A terhelt adatok, „corpus delicti”-k (személyek) feltárása, előkerítése hasonló verbális és non verbális jeleket produkálhat, mint maga a személyekkel történő szembesítés. Például megjelenik a félelmi veríték, izzadás, a menekülési kényszer, az ideges rángatózás, vakarózás stb. Mindezek elősegíthetik a kutatás eredményességét, és a későbbi vallomás igazság tartalmát is.

A házkutatás gyakorlatában előfordult, hogy az alapos felkészülés, az előzetes adatgyűjtés feltárta, hogy a házkutatás érintettje (célszemélye), amikor ideges, nyugtalan, akkor szemüvegét hirtelen leveszi és azt lázasan törölgetni kezdi. A konkrét végrehajtás során sokáig nem történt ilyen, azonban, amikor a nappali szobában a falvédőket kezdték vizsgálni a kutatók, akkor a tulajdonos nyugtalanul szemüvegéhez kapott, azt levéve törölgetni kezdte, miközben homlokán apró izzadságcseppek jelentek meg. A falvédő hátuljára ragasztva találták meg a kutatók a keresett iratokat.

7. Szakértők párhuzamos meghallgatása és a szembesítés. Végül a törvényben utolsóként felsorolt bizonyítási eljárás körében is látok szembesítési elemeket, és nem csak a szakértők egymás közötti relációjában. A törvény szerint

ugyanis a szakértők is szembesülnek egymással, hiszen esetükben is eltérő véleményekről van szó, amelyeket egymás jelenlétében próbálnak tisztázni. Itt azonban nem kihallgatásról van szó, és nem ellenthomlok állításról, vagyis nem egymásnak feszülő érzelmek csatájáról, hanem sokkal inkább vélemények ismertetéséről és megvitatásáról.

Ám a jelenlevő érintettek, köztük a terhelt, sértett/tanú, esetében válthat ki olyan feszültségi hatást, akár a szakértőkkel való egyéneenkénti konfrontálódás, vitázás is, amely részükről változtatást indukál, bár ennek csekély elméleti és gyakorlati alapját látom, illetve tapasztalom.

8. A poligráf és a szembesítés. Annak ellenére, hogy a Be. nem nevesíti a bizonyítási eszközök, eljárások között, mégis fontosnak tartom az elhatárolást, hiszen a poligráf esetében is igazságkereső, vallomás-ellenőrző felderítő eszközről, informális szembesítésről van szó. Az angolszász szisztémában az egyik helyettesítője (kiváltója) is – az eskü és a keresztkérdézéses módszer mellett – a (nem létező, illetve másként létező) szembesítésnek.

Ha a kihallgatás a szembesítés „édestestvére”, akkor a poligráf a „mostohatestvére”, hiszen itt is folyamatos hazugságellenőrzés, helyesebben őszinteség ellenőrzés folyik.¹⁵ Folyamatosan szembesül az itt is önkéntesen, beleegyezésével résztvevő, kikérdezett terhelt státuszú az elétárt adatokkal, képekkel, kérdésekkel. Emellett ez is a feszültségre, a stresszre épít, ugyanakkor hiányzik a másik fél személyes jelenléte, személye, érzelmi ráhatása, a szemébe nézés/tekintés, a szemrehányás ereje.

A poligráf csak nyomozási szakban használható,¹⁶ a szembesítés azonban a bírósági-tárgyalási szakban is bizonyítási eszköz lehet. Az ebből származó bizonyíték pedig magasabb validitású, mint a poligráfé, amely kifejezetten nyomozási felderítést elősegítő eszköz, kevésbé a – végső soron a bíróságon folyó – bizonyításé.

9. A keresztkérdézéses eljárás és a szembesítés. Ahogyan az Egyesült Államokban feltalált poligráf (hazugság- vagy őszinteségvizsgáló készülék) sincs a Be-ben nevesítve, az elsősorban az angolszász jogrendszerre jellemző keresztkérdézéses eljárás sem. Annak ellenére, hogy a Be. reformja során a tárgyalási szakban keresztkérdézéses elemeket helyezett el a törvényalkotó, a gyakorlatban azonban ennek csekély jele látható.

A keresztkérdézés nem jellemző a nyomozási szakra sem a kontinentális, sem az angolszász szisztémában. Utóbbiban, a bírósági szakban a technikának, a módszernek relatíve szigorúan körvonalazott jelentése van. Olyan kihallgatás értendő ez alatt, amelynek során egy személynek többen tesznek fel kérdéseket olyképpen, hogy felváltva és eltérő sorrendben kérdésekkel árasztják el a kihallgatottat, mintegy

¹⁵ Lásd erről részletesebben: Hautzinger Zoltán: Az igazságügyi őszinteségvizsgálat, in: *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára* (szerk.: Korinek László - Kóhalmi László - Herke Csongor) Pécs, PTE ÁJK, 2004, 43-52. o.

¹⁶ Ezt az elvi tételt nemrégiben a Legfelsőbb Bíróság is kifejtette, részletezte a 4/2007. BK-ban a Btk. és Be. egyes rendelkezéseinek értelmezéséről. Lásd BH 2007/8. 577. o.

„keresztül-kasul” kikérdezve őt.¹⁷ A kérdések felgyorsításával és a gyors válaszokra hajszolással a kihallgatottat megfosztják a megfontolás lehetőségétől és sietős, átgondolatlan, alkalmanként egyszavas válaszok adására készítetik abban a reményben, hogy elárulja magát. Ezzel mintegy a kérdezők szembesülő féllé válnak a kihallgatottal szemben, és mint hivatásosok, professzionálisak (vádlok, védők) hasonló hatást érhetnek el, mint a felfogásunk szerinti szembesítésen. Az angolszász jogrendszerben működő államokban a kontinentális értelmű szembesítés mellőzésére több jó okot is találhatunk, ezekből megemlítem az alábbiakat:

- a gyors nyomozásban nem kívánják a terheltet információ közelbe helyezni,
- a terhelő tanúk (köztük a tettetársak) erőteljes vallomásait igyekeznek a tárgyalásra tartalékolni,
- meglepetés előtt a tárgyaláson kívánnak elérni részben a terhelő vallomásokkal, részben a keresztkérdés „pergőtüzeiben”, mintegy ott „szembesítve” őket a kérdéseikkel, az elé tárt vallomásokkal, tárgyi bizonyítékokkal,
- a tanúk védelme is azt kívánja, hogy az előzetes eljárásban ne érje őket negatív hatás, különösen ne a terhelttől,
- más igazságkeresési, illetve őszinteség-szavahihetőség ellenőrzési módokat alkalmaznak, így pl. a poligráfot,
- a szavahihetőséget erősítőnek inkább az esküt tekintik,
- magát a keresztkérdéses eljárást tekintik olyan igazságkereső módszernek, amely magába foglalja a tág értelemben vett, informális (taktikai) szembesítést,
- a tárgyalás-taktikai elemek segítségével a vád- és védelem képviselői a nem szimultán, hanem szukcesszív módon végrehajtott passzív szembesítést igazán aktívvá, funkcionálissá változtatják, ami hatásában (atmoszférájában, feszültségében) még erőteljesebb lehet, mint a laikus elemek segítségével végzett formális (tradicionális) szembesítés (ami a kontinentális jogrendszerre jellemző),
- végül az is megkockáztatható érvként, hogy a természettudomány eredményeire épülő krimináltechnikai eljárásoknak nagyobb teret, hangsúlyosabb szerepet szánunk.

Mintegy zárógondolatként a 2. ponthoz – áttekintve a fenti felsoroláson és összehasonlításon – a következőt állapítom meg; amely nyomozási cselekményen jelen van a (potenciális) terhelő, aki az esetek komoly részében érdekelt a felelősség alóli kibújásban, a valótlan állításban, ott mindig van valamiféle szembesítés, szembesülés, mindig van esély a tárgyakkal, eseményekkel, helyekkel és végül személyekkel való konfrontációra, feszültségteremtésre, az igazságért, az igaz vallomásért való legális küzdelemre. Ennek kihasználására tehát van jogi keret (mindkét alapvető – kontinentális/angolszász – jogfelfogásban), amelyet tartalommal a krimináltaktika tölthet meg.

¹⁷ Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának 6. kiegészítése biztosítja, hogy „minden bűnvádi eljárásban a terheltnek legyen joga az ellene tanúskodókkal való szembesítéshez”. Itt azonban nem a kontinentális értelemben vett szembesítésről van szó, hanem a tanúk kérdésésének, megbízhatóságuk ellenőrzésének jogáról.

III. A szembesítés törvényi szabályozása

A jelenleg hatályos Be., az 1998. évi XIX. törvény nem túl bő lére eresztett 124. §-a szerint:

„(1) Ha a terhelték, a tanúk, illetőleg a terhelt és a tanú vallomásai egymással ellentétesek, az ellentétet szükség esetén szembesítéssel lehet tisztázni. A szembesítettek a vallomásukat egymással élőszóban közlik; megengedhető, hogy egymásnak kérdéseket tegyenek fel.

(2) Ha a tanú vagy a terhelt védelme ezt szükségessé teszi, a tanú, illetőleg a terhelt szembesítését mellőzni kell.

(3) A tizennegyedik életévét be nem töltött személyt akkor lehet szembesíteni, ha a szembesítés a kiskorúban nem kelt félelmet.”

A törvényi szabályozást a kriminalisztikai főkérdések (mint módszertani útmutató) mentén is lehet elemezni. Ezek: Mi? Hol? Mikor? Hogyan? Ki és Kivel? Miért?

A *Mi a szembesítés?* kérdésre a fogalmi meghatározásnál már kitértem, itt csak azzal egészítem ki, hogy a törvény által ki nem mondott, meg nem határozott igazságkeresési, vallomás-ellenőrzési (szavahihetőségi kontroll-) módszer. A Be. „bizonyítási eljárás”-nak nevezi, ami terminológiailag kifogásolható, hiszen az egész büntető eljárás Alfája és Omegája a bizonyítás, eljáráson belüli eljárás pedig nemigen létezik, végképp nem szerencsés, felesleges kettőzést hordoz. Az viszont dicséretes, hogy kibújtatták a kihallgatás (1973-as) köpenyéből és önálló bekezdést, alcímet kapott, mintegy hangsúlyozva speciális jellegét, egyúttal saját lábón állását.

A *„Hol alkalmazandó?”* kérdését olyképpen teszem fel, hogy: *a Be. melyik szakaszában, melyik hatóság által alkalmazandó?* Az értelemszerűen lehetséges szakaszok és szereplők: a nyomozási-rendőrségi (nyomozási bírói) (nem részletezem az egyéb nyomozó szerveket, pl. vámnyomozó hatóságok), a közbenső-ügyészi, és a tárgyalási-bírósági.

Több szempontból is vizsgálhatjuk a kérdést. Egyrészt, hogy:

- (a) mi volt a törvényhozó szándéka?
- (b) mi a jogalkalmazók véleménye?
- (c) mi a valóságos helyzet?
- (d) mi a szerző ez irányú álláspontja?

Ad (a) A törvényhozó az 1990-es évek kezdetén megindult büntető eljárásjogi reform körében az alapvető hangsúlyt a tárgyalási-bírósági szakaszra szerette volna áthelyezni. Erre utalt, hogy a nyomozás célját a vádló tájékoztatásában jelölte meg, és az egész eljárásra jellemző alapelvek teljes kibontakozását a tárgyalási szakban, a független, pártatlan bíróság előtt látta megvalósíthatónak. Ebből következően egy kicsit visszatérve az 1896-os Bp. mintájára,¹⁸ a szembesítés, mint igazságkereső

¹⁸ Az akkori szabályozással összhangban a tankönyvírók is a bíróságot tartották a szembesítés ildomos fórumának. Például Fayer László: „a szembesítések foganatosítására lehetőség szerint csak a bírósági

módszer alkalmazását is inkább látta helyénvalónak a tárgyalási-bírószobai részben. Valószínűleg ezzel magyarázhatók a törvényszöveg cizellált változtatásai is, köztük a „kell” szó helyett a „lehet” beiktatása az alkalmazás körében, továbbá a tanúk/terheltek és a gyermekkorúak védelme, kímélete is, ami sokkal inkább megvalósítható a bíróságok, mint a nyomozóhatóságok előtt.

Ad (b) A jogalkalmazók, bírák, ügyészek, (védő)ügyvédek, rendőrök (és terheltek) véleményét jól tükrözi az elvégzett empirikus vizsgálatom, az abból levont következtetés, mely szerint:

Átlagosan a jogalkalmazók fele elégedett a jelenlegi szembesítési jogi szabályozással, közülük az ügyészek emelkednek ki e körből. Négyötödük tartja helyesnek, szemben a terheltekkel, akiknek csak egyötöde. A nyomozási végrehajtásnál hasonló az elégedettségi ráta (48 %), míg a bírósági szakaszbeli végrehajtási módot mindenki ettől magasabb minőségi szintre helyezi (67 %). Ezzel összhangban a kérdezettek csak egyharmada helyezné a szembesítést a nyomozási szakra, ám átlagosan ennyire jön ki a bírósági szakot, illetve a mindkét szakaszt preferálók csoportja is.

Vagyis a jogalkalmazók körében nem alakult ki markáns dominancia a „hol alkalmazzuk a szembesítést?” kérdésében, illetve az arra válaszulásban.

Ad (c) A valóságban – és ezt az empirikus kutatás ügyirat feldolgozó része, valamint a saját praxisom is alátámasztja – az érdemi szembesítések tömegében a nyomozási szakban maradtak, a bírósági-tárgyalási részben eleve kisebb mértékben fordulnak elő, azok is leginkább formálisak, eredménytelenek, miután nem kötődik hozzá az elméleti megalapozással kifejtett feszültség sem.

Ad (d) A Be. reformjához kapcsolódó elméleti hangsúlyáthelyezéssel, a tárgyalási-bírószobai szak jelentőségének növelésével teljes mértékben egyetértve jelzem, hogy a szembesítés – figyelembe véve legfőképpen a pszichológiai, krimináltaktikai aspektusait – nem tartom reálisan alkalmazhatónak és preferálhatónak a bírósági-tárgyalási szakaszban, sokkal inkább a nyomozási-felderítési részben. Érvélesemet nem csak a gyakorlati eredményességi mutatók – amelyek a nyomozási szakaszban jobbak, hanem mindazon pszichikai tényezők is alátámasztják, amelyek elősegíthetik a distressz helyzetet a valótlan állítónál. A kontradiktórium, gyakorta a sajtó és a széles nyilvánosság előtt zajló, nagyméretű, gyakorta személytelennek tűnő tárgyalóterekben ezt ugyanis nem igazán lehet létrehozni. Hiányzik hozzá sok minden, így biztosan a testközeli intimitás, a meglepetésszerűség (hiszen már mindenki ismerheti a nyomozási anyagokat, a korábbi tárgyalási jegyzőkönyveket stb.), a rajtaütésszerűség, a kezdeti élmény élessége és még sorolhatnám hosszan.

eljárásban kerüljön sor.” Balás Elemér szerint: „a szembesítésnek rendszerint csak a bíróság előtt van helye, és minthogy a szembesítés által a terheltek egymás vallomásáról és a tanúk bemondásairól értesülhetnek – mi könnyen a bűnvizsgálat sikerét kockáztathatja – a rendőri hatóságok lehetőleg mellőzzék.”. Fayer László: *A magyar bűnvádi eljárás mai érvényében*, Budapest, Grill, 1887. 174. o., Balás Elemér: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, Grill, 1901. 214. o. Hasonló álláspontot képviseltek Angyal Pál, Auer György, Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Irk Albert, Lukács Adolf, Vámbéry Rusztem tankönyvírók is.

Mindezen hiányoktól gyenge, vagy legalábbis gyengébb alapúvá válik a szembesítés tárgyalási alkalmazása, ezért magam részéről a nyomozási végrehajtást preferálom.

Fölmerülhet még a közbenső eljárás kérdése, ahol a nyomozás immár rendelkező ügyész tarthatna szembesítést. Elvileg. Azért csak elvileg, mert egyrészt akkor már a nyomozás befejeződött, és hasonló aggályok merülnek fel, mint a bírósági időszerűségnél, vagyis a résztvevők már mindent megismerhettek a nyomozás befejezésekor. Elvileg ott van esély a közbenső eljárásban sikeres ügyészégi szembesítésre, ahol új bizonyíték-forrás, például egy új – igaz – tanú (sértett, változtató terhelt) bukkan fel, és az váratlan, meglepetéserővel bír a szembesítésen. Ennek azonban kicsi a realitása, minthogy annak is, hogy az ügyész, miután észleli a szembesítés hiányát, elmaradását a nyomozás során maga végezné el ezt a cselekményt. Semmi nem zárja ki ennek végrehajtását, ám az empirikus felmérések is azt jelzik, hogy ilyen esetben a vádhatóság tagjai inkább visszaküldik az iratokat a nyomozóhatóságnak a szembesítési cselekmény(ek) elvégzésére.

A közbenső szakaszhoz tartozik még a tárgyalás előkészítése is, azonban ott fogalmilag kizárt a szembesítés tartása, miután érdemi bizonyítást, bizonyítási eljárást ott nem vehetnek fel, az csak a tárgyalási szakban hajtható végre.

További érvem a szembesítések nyomozásbeli végrehajtására, hogy a krimináltaktikának, azon belül a kihallgatásnak és szembesítésnek önálló metódusa, tankönyvi leírása van, amelyet professzionális szinten hazánkban egyedül a Rendőrtiszti Főiskolán oktatnak kellő mélységgel, óraszámban. Ily módon feltételezhetjük, hogy a legnagyobb ilyen irányú szakmai tudással is a nyomozóhatóságnál rendelkeznek.

Mikor, egyúttal miért alkalmazandó a szembesítés? A kérdés most már nem a Be. szakaszosságára utal, hanem úgy pontosítható, hogy: *milyen esetben, illetve miért kell/lehet alkalmazni a szembesítést?* A válasz részben eljárásjogi, részben kriminalisztikai (azon belül krimináltaktikai) lehet. Ehelyütt csak a jogi részével foglalkozom.

A törvény szövegéből az olvasható ki, hogy ha „ellentét van” a vallomások között, akkor „szükség esetén szembesítéssel lehet tisztázni.” Ahogyan a jogászok szokták mondani, minden szó „perkapaszkodó”. Itt is minden szónak jelentősége van, egyenként vizsgálható.¹⁹ Először is az ellentét értelmezését kell megadni, mert azonnal felmerül a kérdés, hogy; *minden ellentétre, minden ellentmondásra vonatkozik-e a törvényhozó szándéka?*

Egyáltalán nem gondolom, sem a törvényhozó szándékaként, sem pedig követendő magatartásként. Helyesebb lenne – a témában megnyilatkozó szerzők álláspontjával egyetértve – egy jelzővel megtoldani a törvényi szabályozást, nevezetesen a „lényeges” ellentmondások esetében merülhet fel a szembesítés igénye. Látszólagos, semmitmondó, részletkérdésekre vonatkozó, minúciális eltérésekre, nem büntetőjogilag releváns adatokra nem érdemes, és egyúttal nem is

¹⁹ Az 1973. I. tv-be foglalt, a maitól eltérő szövegezésű szabályozással kapcsolatban Tóth Mihály két tanulmányában is részletesen – a mára is érvényes módon – kifejtette álláspontját. Lásd erről részletesebben: Tóth Mihály: A szembesítés béklyójában, *Jogtudományi Közöny*, (1984) 3., és Feloldható-e a béklyó? *Jogtudományi Közöny*, (1984) 5.

szabad „ellőni a puskaport”. A kifejezést nem véletlenül alkalmazom, hiszen a magas arányú sikertelen szembesítések mögött egyik okként húzódik meg a felesleges szembesítések, a valódi atmoszféra nélkül végrehajtott, sematikus, fásult, jellegtelen, nem lényegi kérdésekre vonatkozó nyomozói „kényszerszembesítések” sora. Ami mögött – az empirikus kutatásból is kitetsző – azon rendőri félelem húzódik meg, hogy az eljárási cselekmény elmulasztása, elmaradása pótnyomozási,²⁰ („visszadobási”) okként jelenik meg az ügyész olvasatában és követelmény rendszerében.²¹ Ezt a félelmet a szembesítés szabályozásának és alkalmazásának – együttes, (rendőrségi-ügyészségi) – magas szintű, szakmailag megalapozott értelmezésével és alkalmazásával lehet csak feloldani, mindkét résztvevő hatóság kölcsönös felelőssége alapján.

Az ellentétek leggyakrabban felmerülő elméleti és gyakorlati eseteit Tóth Mihály precízen megfogalmazta már, ahhoz hozzátenni, abból elvenni magam sem tudok, nincs is rá szükség. Az ellentétek leggyakoribb változatai a felfogásában a következők:

„a) Az ellentét csupán látszólagos, mert a kihallgatottak korábban is ugyanazt állították, csak más-más módon fejezték ki magukat.

b) Az ellentét azért látszólagos, mert az eltérő állítások nem ugyanarra a tényre vonatkoznak.

c) Az ellentét ugyanarra a tényre vonatkozik, de a vizsgált ügy szempontjából nem jelentős.

d) Az azonos tényre vonatkozó, lényeges ellentét feloldása szükségtelen, mert az egyik oldalon levő bizonyítékok túlsúlyban vannak.

e) Az azonos tényre vonatkozó lényeges ellentét feloldása taktika hiba, mert éppen az ellentét feloldhatatlansága bizonyít.

f) Az azonos tényre vonatkozó lényeges ellentét feloldandó, de más, a szembesítésnél egyszerűbb és biztosabb módon feloldható.

g) A feloldandó ellentét csak szembesítéssel lenne feloldható, de a szembesítéstől nem várható eredmény. „²²

A törvényi megfogalmazáson belül is érzünk némi ellentmondást, bizonytalanságot, hiszen ha valamikor ellentét van, akkor szembesítést kellene tartani,

²⁰ Gyakorló jogalkalmazóként Simon Andrea ismertet egy példát erről. „Több, nevelésére bízott 14 éves aluli személy sérelmére elkövetett erőszakos közöszlítés vizsgálata során az elkövető teljes beismerő vallomása ellenére az ügyészség pótnyomozást rendelt el, mely során egyetlen szembesítés fogantatására adott utasítást. A szembesítést a sértett és annak barátnője között kellett végrehajtani, mert korábbi vallomásában a sértett elmondta, hogy nem biztos benne, de emlékezete szerint apja erőszakoskodásait közölte barátnőjével, míg a barátnője arra nem emlékezett.” Simon Andrea: *Tanúvédelmi lehetőségek a hazai jogalkalmazás tükrében*, Kézirat, Pécs, 2003, 22. o.

²¹ A már idézett Tóth Mihály felmérésén és a saját empirikus kutatásomon kívül az irodalomban – ugyan több mint két évtizede immár – Kárpáti Zoltán – Jármai Tibor végzett vizsgálatot a pótnyomozások okára. Megállapításuk szerint Csongrád megyében az 1979-ben elrendelt 127 esetből 30-ban (24 %) a szembesítés elmaradása volt az ügyész által elrendelt pótnyomozási ok, amely minden negyedik ügyet jelentette. Lásd részletesebben a szerzők tollából: A pótnyomozások okainak étékelése Csongrád megyében, *Belügyi Szemle* (1980) 9., 86-89. o.; továbbá Harmati Ilona: A leggyakoribb pótnyomozási okok, *Belügyi Szemle*, (1987) 2., 88-92. o.

²² Tóth Mihály: A szembesítés béklyójában, *Jogtudományi Közlöny*, (1984) 3., 140. o.

ugyanakkor ott van mindjárt az engedmény is, mindez csak „szükség esetén” alkalmazandó.

Újabb kérdések merülnek fel: *Mit jelent az, hogy „szükség esetén”? Ki határozza meg, hogy mi a szükség?* Utóbbira könnyebb azonnal válaszolni, maga az ügy ura, a „dominus litis”, a nyomozással rendelkező ügyész, ám ő igen kevés alkalommal van „tűzközelben”, vagyis a döntés a végrehajtó rendőrségi jogalkalmazóra hárul. Legfeljebb az ügyészi revíziók alkalmával a rendelkező majd előírja a „szükséges” szembesítés végrehajtását, ha hiányérzete támad. Ha tudatosan nem végezte el a nyomozóhatóság tagja, akkor felmerül egy konfliktus szituáció, mivel a rendőr találkozott az eljárásban vallomást tevőkkel és valamilyen pszichikai, racionális stb. okból úgy ítélte meg, hogy nincs szükség, nem lenne helyes, nem lenne kívánatos, sőt még hátrányos is lehet az egész bizonyításra, az eljárás végső kimenetelére, ha szembesítést tartana az ellentmondások feloldására. A revíziózó ügyész azonban senkit nem látott, nem észlelt semmiféle metakommunikációs jelet, valódi személyiséget, számára a Be. szövege jelenik meg mint imperatívusz. A konfliktus feloldása csak szakmai alapon történhet, nevezetesen, hogy a nyomozó tájékoztatja az ügyészt a szakmai érveiről, szükség esetén egyeztetést tartanak erről. Gyakorlati tapasztalataim alapján nem juthatunk el azonban jelenleg – sajnálatos módon – oda, hogy a szembesítésről való döntést teljes mértékben átruházzuk a végrehajtói szinten dolgozó nyomozókra, mivel akkor nagyon gyorsan kiderülne, hogy egyik szembesítésre sincs szükség, vagy alig-alig maradna egy-egy mutatófélben. A nyomozó azonnal a könnyebb ellenállás felé hajolna, mivel már ma sem tartja az intézményt sokra – mint az empirikus kutatásból is kiderült. Igyekezne azt körülményessége (több személy együttes jelenlétét mindig nehezebb produkálni), formalitása és a hit alap hiányában mellőzni, az időt és energiát megtakarítani, ezáltal az intézmény sorvadása, majd elhalása nagyon gyorsan bekövetkezhetne. Ezen gondolattal szemben érv, hogy egy nyomozó mindig érdekelt az igazság kiderítésében, az amerikai irodalomban használatos kifejezéssel „kopószelleme” hajtja, úzi, és minden törvényes eszközt megragad, köztük a szembesítést is, mint lehetőséget. A gondolat tetszetős, különösen kiemelt ügyekben működik is, azonban az esetek túlnyomó többségében ez a fajta szellem nem érződik, nem is érződhet a nagy számok törvénye miatt.

A megalapozott nyomozói döntés szabadságát respektálja a Legfelsőbb Bíróság iránymutató határozata is, amelyben kimondta, hogy „amennyiben az emberrablás miatt indult büntetőügyben a vádlottaknak és a sértettnek a nyomozás során történő szembesítése a sértett félelemérzete folytán maradt el – a tárgyalás idejére pedig már ismeretlen helyen tartózkodott és jelenléte ezért nem volt biztosítható –, nem tekinthető az ítélet megalapozottságára kiható eljárási szabálysértésnek, már csak azért sem, mert a bíróság a sértett vallomásán kívül figyelembe vette és értékelte az ezt mindenben alátámasztó egyéb bizonyítékokat és bizonyítási eszközöket is.”²³

A bírósági szakban nem vitásan a független bíró(ság) rendeli el a szembesítést. Könnyű dolga van a nyomozóhoz képest, hiszen ott vannak jelen, „kéznél vannak” a

²³ BH 1999. 544

tárgyalóteremben az érintett, ellentmondó személyek, így rögvest, nagyon egyszerűen, néhány pillanat, perc alatt végrehajtható az aktus, különösebb formai, írásbeli követelmények nélkül.

Az első kérdésre visszakanyarodva a „szükséges” eseteket kell értelmeznünk, ami történhet pozitív (megengedő) és negatív (kizáró) aspektusból. A megengedő feltételek közül kiemelem, hogy:

- lényeges ellentétek vannak a vallomások között,
 - a szembesítési aktus eredménnyel kecsegtet, annak van realitása.
- A szembesítés szükségét kizáró tényező – nézetem szerint – amikor:
- gyermekkorút kellene felnőtten szembesíteni,²⁴
 - amikor semmiféle reális esély nincs és erre adataink is vannak, tehát alaposan feltehető, hogy semmiféle eredménnyel nem jár a szembesítés,
 - ha a tanú vagy terhelt (pl. pentitő) fizikai-pszichikai védelme ezt igényli, (mint ahogyan ezt a Be. 124. § (2) bekezdése is kimondja)²⁵
 - ha a nyomozás érdeke (eredményessége) ezt diktálja,
 - ha a terhelt (akár már előzetesen) nyilatkozik a szembesítési vallomás megtagadásáról.

Feltehetően további okokat is találhatunk még mindkét kategóriában, ám a gyakorlatban és elméleti szinten ezek a leggyakoribbak, amelyekről a döntést a nyomozónak, a végső döntést pedig a nyomozással rendelkező ügyésznek kell meghoznia a büntetőeljárás első fő szakaszában, a tárgyalási szakaszban pedig a bíró(ság)nak.

²⁴ Léteznek – a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. nov. 20-án kelt Egyezmény által is elismert – gyerekkorúakon kívül is sebezhető (vulnerable) személyek egyes európai dokumentumokban, akiknél – véleményem szerint – fokozott gondossággal, óvatossággal és egyénileg kell megállapítani a szembesítési képességet. Ilyenek például:

- külföldiek, akik nem beszélnek az eljárás nyelvét,
- mentálisan sérültek (szellemi fogyatékosok, skizofrének, autisták),
- testi fogyatékosok (süketek, epilepsziások, pacemakerrel élők),
- terhes nők,
- analfabéták,
- menekültek és más nemzetközi védelem alatt állók,
- alkohol- és kábítószerfüggők, különösen, ha az eljárási cselekmény alatt is szer hatása alatt állnak.

Lásd erről részletesebben: Róth Erika: A terhelt jogainak harmonizálására irányuló törekvés az Európai Unióban, in: *Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívása a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén* (szerk.: Lévy Miklós), Bíbor Kiadó, 2004.

²⁵ Lásd erről részletesebben: Bócz Endre: A tanúvédelem és az Európa Tanács, *Belügyi Szemle*, (1994) 8.; Ismét a tanúvédelemről, *Belügyi Szemle*, (1995) 6.; Emberi jogok. „Titkos tanúk”, *Belügyi Szemle*, (1996) 9.; Borai Ákos: A tanúvédelem, 1. és 2. rész, *Rendészeti Szemle*, (1993) 10., és (1994) 11.; Farkas Ákos - Róth Erika: Tanúvédelem a büntetőeljárásban, *Magyar Jog*, (1992)10.; Györe István: A tanú személyes adatai zárt kezelésének egyes problémái a magyar büntetőeljárásban, *Belügyi Szemle*, (1995) 12.; Kemény Gábor: Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai a bennük rejlő lehetőségek tükrében, *Belügyi Szemle*, (2000) 10.; Kertész Imre: A tanú védelemre szorult, *Magyar Jog*, (1993) 4.; Varga Zoltán: *Tanú, tanúvallomás, tanúvédelem*, Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 2001.; Vavró István: A tanúvédelem eljárásjogi eszközeiről, *Rendészeti Szemle*, (1993) 9.

A felsorolásomból az is kiolvasható, hogy nem tudok azonosulni a Be. 124. § (3) bekezdésében foglalt engedménnyel, hogy gyermekkorú is szembesíthető, ha „nem kelt félelmet.” Elvi élel mondom ki tanulmányaim, tapasztalataim és a pszichológiai jellemzők alapján, hogy a 14 éven aluli gyermekben a szembesítés félelmet, feszültséget kelt. Ugyanis a szembesítés pszichológiai princípiumát kérdőjelezzük meg a törvényi szövegezéssel, hiszen a szembesítési aktus lényege pont a distressz, a feszültség fokozott létrehozása. Ez még akkor is igaz a légkörre, az atmoszférára, a végrehajtási körülményekre, ha nem a gyermekkorút tekintjük a hazug állítónak. Szó sem lehet az ő nyugalmáról egy rendőrségi–hatósági–bírósi–tárgyalási közegben, amelyben még a felnőttek „lába is megremeg”, még akkor is, ha a bűnhöz semmilyen közük nincs.²⁶ Örvendetes, hogy már ez a bekezdés is felbukkant a hatályos Be-ben²⁷, ám csak első lépcsőnek tekintem és még nem ideálisnak. Ideálisnak azt tartanám, és így mintegy de lege ferenda javaslatként vetem fel, hogy a gyermekkorú szembesítésének kizárását expressis verbis ki kellene mondani a törvénynek. Látásom szerint helyesen úgy hangzana a (3) bekezdés, hogy: „(3) A tizennegyedik életévét be nem töltött személyt nem szabad szembesíteni”.

E kérdéskörben a véleményem eltér a magyar bírósági nézőponttól is, ami követi a hatályos törvényt, és a törvényi (személyi) garanciákat elégségesnek látja gyermekkorú tanúk védelmére szembesítés esetén is. Az egyik Bírósági Határozatban megjelent iránymutató eseti döntés szerint: „A 14. életévüket be nem töltött gyermekek tanúkénti kihallgatás során a nyomozási bírónak az eljárási törvényben rögzített speciális szabályokat meg kell tartani. Ezek közé tartozik, hogy az ilyen tanúkat nem kell figyelmeztetni a hamis tanúzás következményeire, szembesítésükre kizárólag akkor kerülhet sor, ha ez nem kelt bennük félelmet, s gondozójuk, törvényes képviselőjük annak ellenére jelen lehet az ülésen – arról nem is küldhető ki –, hogy később esetleg tanúként hallgatják ki.”

Indokolásában az olvasható mindenekfelett, hogy a Be. több konkrét rendelkezése (gondozó, törvényes képviselő, esetleg pszichológus szakértő jelenléte, zárt-célú távközlő hálózat útján való kihallgatás) megteremti annak lehetőségét, hogy a gyermekkorú tanú a kihallgatásával szükségszerűen együtt járó pszichés és egyéb káros hatásokat a lehető legkisebb és legszükségesebb mértékre csökkentse, kiküszöbölve ezzel a személyiség-fejlődésükben bekövetkező esetleges károsodásokat.²⁸

²⁶ „Kétségtelen, hogy maga a rendőrségi kihallgatás ténye egy kényszerhelyzet, amely erős stresszhatást okoz, és a kihallgatott számára pszichológiai problémát jelent. Irving és Hilgendorf 1980-ban a rendőrségi kihallgatást zárt társadalmi kölcsönhatásként írta le: „A helyszín zárt helyiség, a résztvevők szorosan összezártak, a félbeszakítást lehetőleg elkerülik, és általánosságban a kölcsönhatás a személy ellenőrzés alatt tartásával jellemezhető ... a gyanúsítottat eleve elriasztják beszélgetés kezdeményezésétől, kérdezéstől, visszafelőléstől, és a kihallgató rendőrtiszt fennhatóságának bármilyen nyílt elutasításától”. Lásd erről részletesebben: Lidya Sear-Tom Williamson: British and American Interrogation Strategies, in: *Interviewing and Deception*, (eds.: Canter, D.V.-Alison L.J.), Aldershot, Hants, Vermont, (England-USA), Ashgate Publishing C., 1998, 65-83. o.

²⁷ Megjegyzem nem szerencsés és nem következetes, hogy egy bekezdésen belül két korosztályra utaló jelzés is szerepel a törvényi szabályozásban, nevezetesen „gyermekkorú” és „kiskorú”. Itt helyesen a gyermekkorúról van szó, ezt kellene a törvénynek következetesen képviselnie és használnia, annál is inkább, mert a kiskorú nem is büntetőjogi kategória.

²⁸ BH 2005. 343.

Érvélemet alátámasztja az Európai Emberi Jogi Bíróság ezzel kapcsolatos joggyakorlata is, mely szerint a tárgyaláson sem biztosítható a félelemnélküliség. Hozzáteszem, hogy a nyomozási szituációkban még inkább érvényesülhetnek a negatív hatások, hiszen ott korlátozott ügyfélnyilvánosság van, a titokzatosság is rányomja bélyegét stb.

Az EJEB iránymutató döntésként megfogalmazta, hogy „a brit hatóságok megsértették a 6. cikk 1. bekezdésében rögzített tisztességes tárgyaláshoz való jogot”, amikor egy 11 éves vádlott esetében 3 héten keresztül tartott a felnőttek ügyében eljáró Korona Bíróság előtt az eljárás. Indokolásában a Bíróság kifejtette, hogy „a Korona Bíróságon tapasztalható formáságok és az eljárás menete a kiskorúaknak – köztük egy 11 éves gyermeknek – néha felfoghatatlannak és félelmetesnek tűnhet. Az is egyértelmű, hogy bizonyos változtatások a tárgyalóterem berendezésében, különösen a megnagyobbított vádlottak padja – melyet azért terveztek, hogy a kérelmezők is láthassák, hogy mi folyik a tárgyalóteremben – fokozta a tárgyalás alatti kényelmetlenség érzetüket, miközben ki voltak téve a nyilvánosság és a sajtó árgus tekintetének is. Emellett biztos, hogy a tárgyalás alatt mindkét kérelmezőt nyomasztotta utólag tettüknek súlya, és még a védőjükkel sem tudták megbeszélni a cselekmények részleteit. A tárgyalást nyomasztónak és félelmetesnek találták, és nem tudtak megfelelően odafigyelni rá. Ilyen körülmények között a Bíróság megállapította, hogy az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdésében szereplő elvárás, hogy jogban jártas és tapasztalt ügyvéd képviselje az érintett érdekeit, nem valósult meg teljes mértékben. Habár törvényes képviselőik hozzájuk képest hallótávolságon belül ültek, felettébb valószínűtlen volt, hogy a kérelmezők bármelyike le tudta volna annyira győzni a gátlásait, hogy a feszült hangulatú tárgyalóteremben a nyilvánosság nyomasztó hatása mellett képes lett volna konzultálni velük a tárgyalás során. Emellett éretlenségük és zavarodottságuk miatt arra sem voltak képesek, hogy a tárgyalóterem kívül lássák el védőiket a védekezésük felépítéséhez szükséges információkkal. Mindezek alapján a kérelmezők el voltak zárva a 6. cikk. 1. bekezdésében rögzített tisztességes tárgyalás lehetőségétől.”²⁹

A „szükség” körében az a kérdés is feltehető, hogy: *van-e kötelező szembesítés? Van-e olyan eset, amikor mindenképpen végre kell hajtani a szembesítést?*

A jogi válasz erre a törvény szövegéből levezethető: nincsen. A szóhasználat ugyanis két megszorítást is tartalmaz, a szükségességet és a lehetőséget is. Vagyis már nem tartalmaz „kell” parancsot, mint korábban. Ezzel teljesen egyet is értek, annál inkább, mert a jogi érvek mellett ott vannak még erősítésként a krimináltaktikai érvek, amelyek alkalmanként súlyosabbak, markánsabbak, mondjuk ki, erősebbek is lehetnek mint a jogiak. Nem szabad a jog merevsége miatt feláldozni a krimináltaktikai sikert, vagyis nem szabad veszélyeztetni, gyengíteni, végképp nem „elpusztítani” rigid szembesítési jogértelmezés, és jogalkalmazás miatt a nyomozó hatóságok tarsolyában levő muníciókat. Azt több gyakorlati esetben a bírósági, tárgyalási szakra lehet tartalékolni, még akkor is, ha közben az iratok révén ismertté válik azok számára is a fegyver, akikre nézve az terhelő adatot tartalmaz.

²⁹ Eur. Court H. R., Cases T. v. the United Kingdom, and V. v. the United Kingdom judgments of 16 December 1999. Magyarul is olvasható: BH 2001/4. 314. o.

A „szükség” boncolása kapcsán áteveztünk már a ki-kivel kérdéseire is³⁰, vagyis: *kik között zajlik a szembesítés, kik azok a személyek, akik résztvevői lehetnek a szembesítésnek, mint szembesítendőők?*

A lehetséges variációk (3 féle) kiolvashatók a törvényszövegből is:

- (a) terhelt-terhelttel
- (b) tanú-tanúval (beleértve a sértett-tanút is)
- (c) terhelt-(sértett)tanúval.

Az (a)–(b) csoport körében formailag homogén, a (c) esetében heterogén szembesítésről beszélhetünk, miután az eljárási státuszok azonosságot, illetve különbözőséget jeleznek. Utóbbinál eltérő a figyelmeztetések rendje is.

Az életben a leggyakoribb a heterogén szembesítés, amikor a terhelt ül szemben tanúval, köztük gyakorta a sértett-tanúval. Az ismertté vált magyar bűnügyek túlnyomó részében az ismertté vált terhelt egymagában szerepel, szemben a magyar bűnügyekben átlagosan résztvevő öt tanúval, akik közül persze nem mind tud lényeges kérdésben ellentmondani a terheltnak.

Az empirikus vizsgálatom felmérése is mutatja a valóságos nyomozási arányokat, 541 szembesítésből:

- (a) gyanúsított-tanú között 247 esetben (46 %),
- (b) gyanúsított-sértett között 122 esetben (23 %),
- (c) gyanúsított-gyanúsított között 88 esetben (16 %),
- (d) sértett-tanú között 18 esetben (3 %),
- (e) tanú-tanú között 66 esetben (12 %),
- (f) sértett-sértett között 0 esetben (0 %) fordult elő.

Az összesen 186 bűnügyben 541 szembesítés történt, ami átlagosan 3 szembesítést (2,9) jelent. Az is látszik, hogy az átlagosan jelzett tanúságok miatt több (duplája) a gyanúsított (ez igaz lesz a bírósági szakban is, így terheltet is írhatunk) és a tanú között lefolytatott szembesítés, mint a gyanúsított és a sértett közötti. Összességében pedig a két kategória (tanú/sértett a terhelttel szemben), a heterogén csoport adja majdnem a szembesítések 70 %-át (69). Csak minden hatodik zajlik gyanúsítottak homogén (16 %), illetve tanúk (sértettek) homogén csoportján belül (15 % összesen).

Itt jegyzem meg, hogy a résztvevők homogenitása és heterogenitása mellett Tremmel Flórián még tartalmi homo- és heterogenitást is megkülönböztet, attól függően, hogy „az ellentétek forrása mindkét részről tévedés, illetőleg hazugság,

³⁰ A „hogyan?” kérdésre a választ sokkal inkább a krimináltaktika adja meg, amely jelen tanulmány kereteit – lévén ez jogi aspektusú – meghaladja.

avagy ezek az ellentétek egyrésztől tévedésből, másrésztől pedig hazugságból következtek be.”³¹

IV. A szembesítés fajtái

A homogén-heterogén felosztáson túlmenően egyéb csoportosítást is végezhetünk a szembesítések körében. Így

- (a) aktív (szűk) - passzív (tág) értelemben vett, (ezen belül személyi és tárgyi)
- (b) formális-informális
- (c) helyettesíthető-helyettesíthetetlen
- (d) hivatalból-kérelemre létrejött

klasszifikációt is alkalmazhatunk.

Ad (a) Az eddigiekben a szűk értelemben vett, aktív szembesítés jogi aspektusairól írtam, amelynek részletszabályait a kriminalisztika, azon belül a krimináltaktika adja meg. Van azonban egy ismeretelméleti, tágabb körű értelmezése is, hiszen számos mozzanatában a kihallgatás, helyszínelés, felismerésre bemutatás, bizonyítási kísérlet, helyszíni szemle, poligráf alkalmazása, szakértők meghallgatása tartalmaz szembesítési mozzanatokat. A személyes szembesítés aktivitásával szemben „passzívnak” titulálhatjuk, hiszen az érintett személy, általában a terhelt, maga előtt látja a helyszínt, a bizonyító tárgyakat, eseményeket (tárgyi szembesítés). Mintegy passzívan szemléli őket, ugyanakkor ezek nem múlnak el nyomtalanul, belső feszültségeket és további mérlegelést indukálnak/indukálhatnak az érzékelőben. Az is előfordul, hogy a passzív szemlélődés, szembesülés hatására is előjön az igazságvállás, a vallomás-változtatás, illetve néha egyáltalán a vallás, a vallomástétel.

A passzív szembesítés klasszikus irodalmi példáját olvashatjuk Móricz Zsigmond: *Barbárok* c. novellájában. A vizsgálóbíró érezte, (tudta), hogy Veres juhász és társa követte el Bodri juhász és fia meggyilkolását, de nem tudta elérni, hogy a juhász beismerje. Amikor a juhász kifelé menet a kihallgató teremből az ajtóhoz ért, s rá akarta tenni kezét a kilincsre, hátratántorodott. Nem tudott a kilincshez nyúlni. „Nem tudott moccanni, csak nézett, nézett mereven, és a szája elkezdett habot verni.” A kilincsre akasztva ott lógott a szíj, rézzel kiverve, mellyel elkövette társával a brutális cselekményt. A juhász lassan a fejéhez nyúlt, aztán visszafordult, s beismerte tettét: „Mink öltük meg Bodri juhászt a háromszáz birkájáért meg a két szamaráért.”

Ad (b) Az előző aktív és passzív szembesítést olyan formában is megfogalmazhatónak vélem, hogy formális, illetve informális. A formális szembesítést a Be. szabályai ölelik körül, míg az informálisakat sokkal inkább a krimináltaktikai ajánlások jellemzik. Ez az állítás akkor is igaznak tűnik, ha megállapítjuk, hogy a formális szembesítés is kettős

³¹ Tremmel Flórián: Szembesítés, In: *Kriminalisztika Tankönyv és Atlasz*. (Tremmel F.-Fenyvesi Cs.-Herke Cs.), Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2005, 386. o. (Itt jelzem, hogy ugyanezen tankönyv külön fejezetet szentelt a sértetti kihallgatás krimináltaktikai sajátosságainak is, ld. 380-384. o.)

alakzatú intézmény. Mind jogi, mind kriminalisztikai értelemben vizsgálható és található róla szabályok, ajánlások. (Hozzáteszem, figyelemmel a pszichológiai alapvonásokra, inkább hármasként alakzatú intézmény.)

Informálisnak³² nevezhetők mindazon – a büntetőeljárás bármely szakaszában felmerülő – cselekmények, amelyek során a vallók valamilyen formában szembesülnek az igazsággal, valamely más állásponttal, bizonyítékkal, vallomással, más adattal, mint az általuk addig közvetített. És ez igaz az összes lehetséges szembesülő résztvevőre, így a terheltre, sértettre, tanúra.

A tanúvallomás informális szembesítés hatására történt változtatás irodalmi példáját olvashatjuk Arany János: Tetemre hívás c. művében, ahol a halottal való informális szembesítés történik. Az erdőben holtan találtak egy ifjút, törrel a szívében. „Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú: Legyen a seb vérzése tanú.” Először az ellenségeit hívták a fiúhoz, majd barátait, rokonait, végül szép szeretőjét, titkos aráját. Mikor a lány megjelent a sebből megindult a vér. A lány ezután elmondta, mi történt. Nem ő ölte meg a fiút, de a tört ő adta neki. A fiú unszolta a lányt, hogy mondjon „igen”t, mert ha „nem”, ő kivégzi magát. Erre a lány átadta a tört, s úgy felelt: „nosza hát!”

„Bírta szívem’ már hű szerelemre, –
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis szóval „igenre”,
Mert ha nem: ő kivégzi magát.
Enyelegve adám a tört: nosza hát!”

A tárgyakon kívül személyek is lehetnek informálisan hatással a valótlan állítókra, a megtévesztőkre. Ennek szép irodalmi példáját találhatjuk Mikszáth Kálmán: A Noszty fiú esete Tóth Marival c. regényben, ahol Noszty Ferenc – akinek már korábban is volt váltócsalási ügye – ismét csalárd módon akarta megszerezni a gazdag hozományt bíró lányt.

„– Ezt nem hagyjuk annyiban! – ordítá, s kitepte magát az őt visszatartó kezektől. Ezért leszámolunk, pékmester. Leszámolunk!... S vérbe borult szeme vészjóslóan forogván üregeikben, fölemelt öklével már-már rávetette magát Tóthra, mikor egyszerre megnyílt a könyvtárszoba ajtaja, s egy magas, délceg katona lépett be, és rászólt éles hangon.

– Akar ön valamit?

Noszty Ferenc hátrahőkölt az ismerős hangra, s félénken felpillantott, ahonnan a kérdés jött.

Stromm ezredes állott a küszöbön összefont karokkal, és ismétlé:

– Mit akar?

Noszty karjai lankadtan estek le, s halotti sápadtság borította el arcát.

– Haza akarok menni, ezredes úr – nyöszörögte szájalmas megtört hangon.”

³² Bócz Endre erre a kategóriára a „taktikai” szembesítés kifejezést alkalmazza. Bócz Endre: A kihallgatások szervezése, *Belügyi Szemle*, (1973) 1., 97. o.

Ad (c) Helyettesíthető-helyettesíthetetlen párosa kapcsolódik a „szükség” révén leírtakhoz. Akkor szükséges – többek között – a szembesítés végrehajtása, ha másként nem pótolható, ha másként a bizonyíték közelébe nem kerülhetünk, ha nincs más út. Ebből következően fő szabályként az is kitetszik a gondolatmenetből és a törvényi megfogalmazásból, hogy ha nem is „ultima ratio”, de nem elsősorban alkalmazandó, csak akkor vehető be, ha mással nem váltható ki, és nem szabad bevetni, ha az ellentmondás feloldása taktikai hiba lenne. Mi lehet, ami kiválthatja? Itt utalhatunk az előbbi gondolatokra, az aktív és passzív, formális és informális felosztásra. Az aktívát, a formálist a passzív, az informális szembesítési aktusok válthatják ki. Legfőképpen a kihallgatás (benne a bizonyítékok elétárása), mint a szembesítés „atyja”, az ősforrása, a kiindulópontja, amelynek köpenyéből maga a szembesítés is kibújt. Ám ilyen lehet a másik speciális kihallgatási forma, a helyszínelés, a helyszínen vallás, továbbá a felismerésre bemutatás, és az egyéb nyílt vagy titkos adatgyűjtések, megkeresések. Figyelemmel kell lenni azonban a „periculum in mora”, a késedelem veszélyére; olyan eszközt kell alkalmazni, ami időben is célszerű, ami szolgálja a büntető eljárás, főleg a nyomozás kettős követelményét, a gyorsaságát, egyúttal alaposágát is.

Budai Katalin a 80-as években részletesen vizsgálta a gyakorlatban az ismételt kihallgatásokat és megállapította, hogy az ismétléssel, az új kísérlettel, több alkalommal sikerült elkerülni a szembesítést, ezáltal a kihallgatás, mintegy informális, helyettesítő szembesítéssé lépett elő. (Az első kihallgatáson a terheltek több mint fele már beismerő vallomást tett.)³³

Ad (d) Azzal, hogy a törvényhozó a „szükség” esetére írta elő, lehetséges alkalmazási módként a szembesítést, amit szerintem helyesen tett a korábbi kötelező, „kell” imperativusszal szemben, kiiktatta az officialitásból eredő kötelezettséget, a hivatalból indított szembesítési kötelezettséget. Ebből következően, ha ellentét van, akkor sem biztos, hogy lesz szembesítés. Ezáltal (is) megnyílt az elvi és gyakorlati lehetősége a szembesítés tartására irányuló kérelemnek, amely érkezhethet mind a védelem alanyaitól (terhelt, védő, fiatalkorú törvényes képviselője), mind a sértettől, esetleg a nem sértett tanútól. A kérelem nem is helyes kifejezés, szoktam mondani a védő (védelem) nem koldus, nem kell kéregetnie az eljárásban, különösen nem a bizonyítás körében. (Helyesen változtatta meg a törvény még a szabadlábra helyezési kérelmet is indítványra.) Indítványozhatja a védelem a szembesítés tartását, mintegy a védelmi taktika részeként. Ugyanezen jogosultsága a sértettnek is fennáll, az „egyszerű” (nem sértett) tanúnak ez – helyesen – nem adott.

Nem kötelező az indítványnak helyt adni, a szembesítést végrehajtani, az a hatóság mérlegelési jogkörébe tartozik. Elutasítás esetén erről határozatot kell hoznia, mely ellen megnyílik a később részletezendő jogorvoslati joga a kezdeményezőnek.

³³ Budai Katalin: A gyanúsított és a tanú vallomásának jegyzőkönyvezéséről, *Belügyi Szemle*, (1984) 8., 86-89. o.

V. A szembesítéssel kapcsolatos résztvevői jogok és kötelezettségek

1. Jelenlét, aktivitás, kérdés. A nyomozási szembesítésen (ezt elemzem elsősorban) minimum három személy van jelen, a szembesítést vezető és a két szembesített. Ezen szűkebben felül azonban jelen lehet a hatósági jegyzőkönyv-vezető, a terhelt védője, a (sértett)tanú ügyvédje, a ügyész, büntetés-végrehajtási őr, fogolykísérő, (rendőrtiszt) főiskolai hallgató, joghallgató, konzul, és mivel a kihallgatás speciális formája, az írni olvasni nem tudó személy szembesítésekor, a jegyzőkönyv ismertetésekor – erre vonatkozó indítványra – a két hatósági tanú. Mindezeknek törvényi joguk van a jelenlétre, ezen felül azonban a szembesítést végző megengedheti, hogy részt vegyen azon szükség szerint (jel)tolmács, segítő, szakértő, szaktanácsadó, pszichológus, pártfogó, törvényes képviselő, gondozó, pedagógus egy fiatalkorú/gyermekkorú szembesülő mellett.

Itt jegyzem meg, hogy az Alkotmánybíróság egy döntése érintette eddig a szembesítést, az is csak közvetetten. A hatósági tanúk alkalmazásával kapcsolatban alkotmányellenes helyzetet állapított meg többségi szavazással. Magam a különvéleményt megfogalmazó Erdei Árpáddal értek egyet, aki kifejtette, hogy a szembesítésen résztvevő hatósági tanú „már pusztán jelenléte magával hozza, hogy az érintett személy(ek) magánszemélyek akár rendkívül intim részleteibe is jelentős mértékben betekintést nyer (pl. motozás, házkutatás)”. Hozzáteszem ez a szembesítésekre is igaz, gondoljunk csak egy nemi bűncselekmény (családon belüli) körében végrehajtottára.

Hozzátette még: „A hatályos büntetőeljárás törvény a nyomozási cselekmények jelentős részénél elve kizárja, még az ügyfélnyilvánosságot is. Így nem engedi meg sem a terhelt, sem a védő jelenlétét az olyan tanúk meghallgatásánál, akiknek a meghallgatását nem ők indítványozták; kizárja részvételüket a tanúk közötti szembesítések során; mi több a szembesítést is mellőzhetővé teszi... Mindezt figyelembe véve az állapítható meg, hogy a hatósági tanúnak az eljárásba történő bevonását sem a nyomozás eredményessége, sem pedig a hatóság más, felismerhető érdeke nem kívánja meg. Azok az előnyök, amelyek korábban a hatósági tanú alkalmazásával együtt jártak, mára már más, az objektivitás érvényesülését jóval hatékonyabban szolgáló és egyúttal mások érdekeinek veszélyeztetésével nem járó módon kiválthatók. Azon folyamatosan bővülő technikai lehetőségek és módszerek, amelyeket a törvény is említ, alkalmasak mindazon visszasságok kiküszöbölésére, amelyek a hatósági tanú igénybevitelével automatikusan, még a jelenleginél magasabb követelményeket is kielégítő garanciarendszer mellett is együtt járnak. Ebből következően a Be. 183. §, amely lehetővé teszi a hatósági tanú alkalmazását, alkotmányellenes, mert szükségtelenül és aránytalanul korlátozza az Alkotmány 59. § (1) bekezdésében foglalt jogokat.”³⁴

Kérdés lehet, hogy ha a terheltnek több védője van, akkor csak a vezető védő vehet-e részt vagy mind. A törvény ezzel kapcsolatban nem ad eligazítást, álláspontom szerint a vezető védő(ügyvéd), illetve valamely őt helyettesítő

³⁴ 43/2004. (XI. 17.) AB határozat és a hozzá kapcsolódó különvélemény.

védőügyvéd, illetve ügyvédjelölt vehet részt egyedülként. Ezt kívánják a szembesítésre rendelkezésre álló helyiségek méretei, a szembesítés taktikája, illetve az a pszichológiai követelmény is, hogy a túlzott „ellenfél” létszám ne nyomakodjon rá, ne legyen túlzott lelki teher, nyomás a szembesítendő sértettre, tanúra, illetve ritkább esetben terhelttársra.

Ugyanez az „önkorlátozás” követendő a nyomozó hatóság részéről, hiszen túlzott pressziónak, kényszervallatásszerűnek tűnhet, ha a jegyzőkönyvező nyomozó, (ügyész, nyomozási bíró) mögött még felsorakoznának néhányan, mintegy erődemonstrációként, (esetleg még egyet-egyet bele is kérdeznének), megfélemlítést is akarva-akaratlanul előidézve bármelyik szembesítendőnél.

A tanúk–tanú közötti szembesítésnél merülhet fel a kérdés, azon jelen lehet-e a terhelt védője. A hatályos szabályozás szerint a fő szabály az, hogy csak olyan tanú kihallgatásán vehet részt a védő, akit maga indítványozott. Figyelembe véve, hogy a szembesítés egy kombinált kihallgatási forma, akkor erre is alkalmazandó, kiterjesztendő a szabály: azon a szembesítésen vehet részt a védő (és erről értesíteni kell a hatóságnak), ahol olyan tanú szerepel, akár egy is, akinek kihallgatását maga kezdeményezte. Ezzel szemben érv lehet, hogy így olyan tanú vallomásának tartalmához is hozzáférhet, akinek kihallgatását nem ő indítványozta, szükségképpen nem volt jelen a kihallgatásán, illetve nincs jegyzőkönyvi másolata. Ezen aggály áthidalására két út áll a hatóság előtt: vagy nem tartja meg azt a szembesítést a nyomozás eredményessége érdekében, taktikai okból vagy a szembesítést az eljárás legvégére, az iratmegismerés előttre hagyja, amikor már sok rejtetni való nem marad a védelem számára.

A jelenlét mind a tanú – azok közül, aki nem tagadhatja meg a vallomástételt, nincs tanúzási akadály, illetve mentességi körülmény –, mind a terhelt esetében kikényszeríthető. A tanú meg nem jelenése esetén elővezethető, nem vallása esetén pedig rendbírsággal sújtható. Ha annak hatására sem nyílik meg, akkor felmerül a hamis tanúzás büntetőjogi fenyegetettsége, ám csak elvi szinten. Minden bizonnyal ugyanis valamiféle gát lépett fel, amelyet krimináltaktikai eszközökkel kell a hatóságnak feloldani, vagy el kell tekinteni a szembesítéstől félelem, rettegés, pszichés blokkolás stb. okok miatt, amit a tanú maga is jelezhet. Nem érdemes véglegetekig feszíteni a húrt, mereven ragaszkodni a szembesítéshez olyan tanú esetében, akinél blokkolások léptek fel, abból úgy sem várható pozitív eredmény. Ellenkezőleg, sokkal inkább várható, hogy a továbbiakban még inkább bezárkózó, félelemmel teli lesz, amely az egész ügyet, eljárást nem szolgálja.³⁵

Egy konkrét pécsi nyomozásban a tanú a vallomása felvételének végén kijelentette és jegyzőkönyvbe foglaltatta: „Kijelentem, hogy szembesítésen csak nagyon-nagyon végszükség esetén vagyok hajlandó részt venni, mert egy ilyen agresszív emberrel nem szeretnék konfliktusba kerülni.”³⁶

A terhelt is a szembesítés helyszínére kényszeríthető, az idézésre meg kell jelennie, ugyanakkor semmi veleje nincs, ha előzetesen már kijelentette, nyilatkozta

³⁵ Balatoni István gyakorló szembesítést végző megfogalmazásában: „Más kérdés azonban, az, hogy kriminalisztikai szempontból nem helyes valakit szembesítésre kötelezni.” Balatoni István: Néhány gondolat a szembesítésről. *Belügyi Szemle*, (1974) 7., 66. o.

³⁶ Pécsi Rendőrkapitányság 2053/2006. sz. nyomozati anyagából idézet.

az összes jogi figyelmeztetés ismeretében, hogy nem kíván a szembesítésen vallani. A vallás erőltetése sértené a Miranda elvet, megítélésem szerint a kényszervallatás gyanúja is felmerül, ha más akarata, szándéka ellenére akarunk valamely terheltet szembesíteni. Miután rögzítettük, hogy a szembesítés egy speciális, kombinált kihallgatás, erre is vonatkoznak a kihallgatási szabályok, amelyek a megtagadás esetén még a kérdésfeltevést is tiltják. Márpedig itt a szembesítésen mindjárt kérdéssel kezdenek, és azzal is folytatják.³⁷

Az sem kizárt, és amelyre empirikus kutatást is folytattam, hogy a terhelt jelen van a szembesítésen, az alól nem vonta ki magát előzetesen. Ám nem néz a másik szembesülő szemébe,³⁸ sőt, „horribile dictu” lehajtja a fejét, becsukja a szemét, netalántán jegyzeteit olvassa, vagyis teljes passzivitást (komolytalanságot), illetve rezisztenciát mutat.³⁹ Nincs hatékony eszköz ennek kivédésére, legfeljebb egyet tehet a végrehajtó. A szembesítést azonnal befejezi, hiszen eredmény biztosan nem várható tőle, miután szó sincs a pszichológiai alapról, másrésről megakadályozza a terhelt további „levegőzését”, és esetleges információ szerzését a másik féltől.

A bírósági tárgyalóteremben egészen más a helyzet. Ott már előre benn van az egyik szembesítendő, (csakúgy, mint a védő, tanú ügyvédje, sértett jogi képviselője, szakértők stb.) hallani fogja a további ellentmondó terhelteket, tanúkat, ilyenformán a passzív (informális) szembesítés után meglepetés erőről már nem beszélhetünk, a formális szembesítésnek ereje igazán nem lehet. Amellett, hogy – mint utaltam korábban rá – a nyomozás végén már megismerte, megismerhette az ellentétesen vallók álláspontját, ami szintén gyengíti az eredményes szembesítés esélyét, lehetőségét.

A törvényi megfogalmazás szerint a szembesítettek egymáshoz kérdést intézhetnek, ám ez úgy tűnik csak a hatóság által feltett kérdések után következhet be. A krimináltaktikai követelmények ennek ellentmondanak, hiszen az igazi szembesítés, ellentmondás, mintegy vita során alakul ki, amit persze mederben kell tartani. A kérdésfeltevés jogának törvényi rögzítettségét így fölösleges szószaporításnak tartom, mivel a szembesítés tartalmi követelményeit a krimináltaktika (és a végrehajtó) adja meg, ám azon részletszabályokat nem lehet, nem szabad felsorolni a büntető eljárásjog keretében.

³⁷ Gödöny József 1968-ban tett megfogalmazása szerint: „A szembesítésnél való jelenlétre az a terhelt is kényszeríthető, aki a vallomástételt megtagadta, a nyilatkozattételt azonban a szembesítésnél is megtagadhatja és őt erre kényszeríteni nem szabad.” Gödöny József: *Bizonyítás a nyomozásban*, Budapest, KJK, 1968. 389. o. Ám – véleményem szerint – az egyoldalú szembesítésnek sokkal több hátránya volt már akkor is, mint előnye, mára ezt a gyakorlat is elfogadta, nem tartanak „egyoldalú” szembesítést.

³⁸ Erre persze nincs is törvényi kötelezettsége, nem is igazán kényszeríthető ki.

³⁹ Az empirikus kutatásban főleg a rendőr-jogalkalmazói válaszokban fordult elő a jelenség. A nyomozók 38 %-a észlelte, hogy a terhelt jelen volt, de érdemében nem vett részt a szembesítés folyamatában. Legfőképpen azért – a nyomozói megítélés szerint –, hogy megismerje a másik személy vallomását. A terheltek köréből 44-en tettek már ilyet, néhányan okként jelölték meg például, hogy: „nem volt kedvem”, „ki akartam bújni a felelősség alól”, „a rendőrök magatartása miatt”, „értelmetlennek tartottam”, „nem volt jelen az ügyvédem”, „figyeltem a másik fél reakcióit”, „nem voltam rá kíváncsi”, „a ki-rendelt ügyvédem nem volt jó”, „a többszörös túlerő (nyomozó, ügyész, bíró) és a rovott múltam miatt”.

Nézetem szerint mivel speciális kihallgatási formáról van szó, a jelen levő védő, tanú ügyvédje, sértett jogi képviselője is tehet fel kérdést mindkét szembesítendőnek.⁴⁰ Esetükben azonban ez már csak valóban a kérdések feltétele és felvétele után lehetséges.⁴¹ A mintegy „quasi nyomozóként” feltett kérdésekre a választ pedig nem a kérdezőnek kell címeznie a válaszolóknak, hanem azt is egymás szemébe kell mondaniuk.

A szembesítés specialitása abban is megmutatkozik, hogy a terheltnek nincs joga és lehetősége a kérdésekkel kapcsolatban konzultálni a jelen levő védőjével,⁴² legfeljebb megtagadhatja a válaszadást, a reagálást. A szembesítés pszichológiai alapra épülő taktikája ezt nem engedheti meg, esetleges konzultáció nem törheti meg a szembesítés lendületét, atmoszféráját, a szembesítendők között kialakult feszültséget.

2. Jegyzőkönyvezés és másolata. A szembesítésről a Be. 168.§ (1) bek. második fordulata alapján már (kötelezően) jegyzőkönyv készül. (A korábbi szabályozás szerint még lehetett vétségi eljárásban jelentést is készíteni.) Ezzel kapcsolatban jegyzem meg, hogy nézetem szerint jegyzőkönyvet csak akkor kellene alkotni, ha az érdemi, formális szembesítésnek van valami eredménye, nevezetesen az egyik vagy mindkettő szembesülő változtatott a vallomását.⁴³ Érvélesemet több ok támasztja alá, ezek:

- Az eljárás egyszerűsítését, gyorsítását szolgálná, ha az eredménnyel nem járó szembesítést a nyomozó jelentésben rögzíthetné. Hiszen általában a nemleges (eredményt nem hozó) nyomozási cselekményt, vagy az olyan adatgyűjtéseket, mint például, hogy a helyszín közelében kihallgatott személy nem tud az ügyről, vagy nem releváns tényekről tud, azt sem rögzítjük jegyzőkönyvben.
- Csak az a szembesítés érdemel figyelmet a további eljárásban is, ami eredménnyel, változtatással jár, akkor azonban a Miranda figyelmeztetések, a vallomás bizonyíték ereje miatt fontos a jegyzőkönyvezés.
- A bírósági szakaszban is csak egyetlen praktikus mondatban rögzítik, hogy „a szembesítés nem vezetett eredményre.”
- A legfőbb érvem pedig az, hogy a végrehajtó nyomozó az előzetes eljárás során végre arra koncentrálhatna, ami igazán a szembesítés lényege; az atmoszférára, a

⁴⁰ Napjaink irodalmában egyedi véleményként merült fel, hogy a szembesítésen részt vevő védő csak a saját védencének (terheltjének) tehet fel kérdést, amivel nem tudok azonosulni a szembesítés speciális jellege miatt. Azt is figyelembe kell venni, hogy nem kizárt a másik fél valótlan állítása sem, éppen annak ellenőrzésére is szolgál a szembesítés, amit csak hozzá irányított kérdéssel lehet igazán felderíteni. Bíró Gyula: Az új büntetőeljárási törvény gyakorlati alkalmazásának tapasztalatai, In: *Az új büntetőeljárási törvény első éve* (szerk.: Szabó Krisztián), Debrecen, Dela Kft, 2005, 16. o.

⁴¹ Az empirikus kutatásom szerint a szembesítések többségén részt vett védők a szembesítések 11 %-ában (59 esetben), tehát átlagosan minden tizedik szembesítésen aktivizálták magukat, amelyből 44 esetet tett ki a kérdés, kettőt az indítvány, és 13 esetet az észrevételezés.

⁴² Lásd a kihallgatás közbeni védői konzultáció lehetőségéről részletesebben: Bócz Endre: A védő a gyanúsított nyomozási kihallgatásán, *Ügyvédek Lapja*, (2005) 4.

⁴³ Ezen nézettel szemben áll Balla Péter – igaz, 23 évvel ezelőtti – álláspontja, aki szerint „a szembesítéssel kapcsolatban le kell szögezni, hogy az akkor is indokolt, ha várhatóan nem hoz eredményt.” Balla Péter: A jegyzőkönyvezésről, *Belügyi Szemle*, (1984) 8., 75. o.

feszültség megteremtésére, a tényleges ütköztetésre, a valódi ellenthomlok-állítás kielezésére, a szembesülők személyére, a köztük levő ellentétek áthidalására, a (feltételezhetően) valótlan valló megfigyelésére, a szembesítés kriminálpszichológiára alapuló taktikájára, az eredmény irányába ható tettekre.

- A jegyzőkönyvírás/diktálás, különösen rosszul gépelőknél/diktálóknál (de a jóknál is) lefoglalja az igazi figyelmet, energiát, szétszórta, dekoncentráltta teszi a szembesítést-vezetőt,⁴⁴ a megfelelő felkészülési idő adásával pedig egérutat nyújt a hazugnak, aki érzékeli a vezető bizonytalanságát, dekoncentrálttságát. Ebben a légkörben a gépelés homályában eltűnik a másik, általában igazat valló személy is, elgyengül, elkóborol, majd eltűnik a szemkontaktus is, hiszen a „nyáját nem őrzi a pásztor.”

Üdvözlöm azt a tényt, hogy eltűnt a gyakorlatból a 1960-80-as években még krimináltaktikai könyvekben ajánlott és az életben alkalmazott kéthasábos rögzítés. Egyrészt a rendőrség által használt számítógépes programok, (Robotzsaru) formanyomtatványok nem ismerik ezt a formulát. Másrészt maguk a jogalkalmazók is rájöttek, hogy az még bonyolultabbá, lassúbbá, még fárasztóbbá teszi az egyébként is körülményes szembesítési jegyzőkönyvvezést. A kéthasábos rögzítésnek halmozottan nem volt és nincs értelme, csakúgy, mint a bő lére eresztett, fecsegő⁴⁵ jegyzőkönyvek írásának sem.⁴⁶

Lehetőség van a szembesítés technikai rögzítésére is, az évtizedek óta alkalmazott magnófelvétel⁴⁷ után napjainkban már – akár digitális – videotechnikát is lehet alkalmazni.⁴⁸ Annál inkább mivel az a hangon túlmenően a képet is rögzíti. Láthatóvá válik számunkra is utólag az egész eljárás menete, ami legfőképpen akkor lehet értékes, ha érdemi, lényegi, releváns fő tényre vonatkozó változtatás van bármelyik szembesülőnél. Erősítheti a vallomás hitelességét, bizonyító erejét, és ez igaz a bírósági szakban, az ott folytatott mérlegelési körben is. A felvétel igazolhatja az eljárás tisztességét, megelőzheti, kiiktathatja, hogy az ott született eredmény a kizárt bizonyítékok körébe kerüljön.

⁴⁴ Az empirikus kutatásom által vizsgált szembesítéseknel az átlag végrehajtási időtartam 23 percre jött ki, melynek döntő részét – tapasztalataim szerint – az írásos, átlagosan három oldalas rögzítés tette/teszi ki.

⁴⁵ Védőügyvédi praxisomban egyszer hét (!) órán keresztül ültem egyetlen terhelt-tanú-szembesítésen, ahol kb. 25 oldalas jegyzőkönyv született. Ez után jeleztem a nyomozónak, hogy a szembesítésről egyszer a következő lábjegyzetben jelölt tanulmányt írtam, amit rendelkezésére is bocsátottam másolatban. El is olvasta, a következő terhelt-tanú szembesítése már „csak” három órát vett igénybe, kb. 10 oldalas jegyzőkönyvvel.

⁴⁶ Erről már értekeztem közel 15 évvel ezelőtt is: „Új szerepfelfogás — korszerű szembesítés” c. tanulmányomban is. (*Belügyi Szemle*, (1994) 4, 24-28. o.)

⁴⁷ Részletes tanulmányt írt az akkor aktuális szembesítési magnóhasználatról Bócz Endre: „Szembesítés magnetofon alkalmazásával a nyomozás során” címmel, *Ügyészségi Értesítő*, (1965) 4, 11-15. o.

⁴⁸ Empirikus kutatásom mindösszesen három esetet tárt fel, ahol rögzítő technikát alkalmazott a hatóság. Kétszer videó-felvétőt, egyszer magnetofont.

Vitatott kérdés: *hogyan szerepeljenek-e a jegyzőkönyvben hatósági megjegyzések az észlelt kommunikációs és metakommunikációs jelekről, illetve a végén a szembesítés eredményességére-eredménytelenségére való utalás?*⁴⁹

Az első kérdés megválaszolásánál utalok a magyar és nemzetközi pszichológiai kutatások eredményeire,⁵⁰ amelyek összefoglalóan azt hozták, hogy semmiféle biztos következtetésre nem juthatunk a non-verbális jelekből (izzadás, lábátrakás, vakarózás stb.) az igazságtartalomra, illetve hazugságra vonatkozóan. Ebből következően ezek rögzítése is felesleges, útmutatásra sem jók, sokkal inkább megtévesztők, befolyásolók lehetnek a további jegyzőkönyv olvasók számára. Így az ügyészek, bírák számára is. Azért is egyoldalú, mert a védő, a terhelt, akár bármelyik szembesített személy ilyenek jegyzőkönyvbe foglalását kérhetné. Mondhatjuk, joggal tarthat igényt rá a terhelt is, ha már róla ilyeneket feljegyez a hatóság, az ő megfigyelési miatt ne lehetnének benne. Ilyenformán nem vagyok szomorú az empirikus kutatásomban tapasztalt minimális (1 %-ot jelentő, 7 db) metakommunikációs jelzés miatt, sőt inkább szerencsésnek tartom.⁵¹

Az eredményesség/eredménytelenség rögzítését – sok krimináltaktikai tankönyv és nyomozási utasítás ajánlásával szemben – teljesen értelmetlennek és ebből következően feleslegesnek tartom. Ezt még azon tény dacára is fenntartom, hogy az empirikus kutatásom szerint a gyakorlatban igen kedvelt befejezési forma, a szembesítések 68 %-ában jelent meg, mint „klauzula.”

Az eredménytelent – mint már kifejtettem – elég lenne jelentésben írni. Ám mivel jegyzőkönyvi kötelezettség van, hiszen a kihallgatás egyik speciális formája (főleg ha terhelti résztvevő van, akkor csak jegyzőkönyv lehet egyébként is), ezért a jegyzőkönyv tartalmából látszik a kimenetel. Másrészt pedig, ha eredmény van, mindenképpen kívánatos a változtató személy folytatólagos (egyszemélyes) kihallgatása, esetleg a helyszínelésen jegyzőkönyv felvétele. Abból pedig biztosan kiviláglik, hogy a szembesítés eredményes volt. Ha pedig nem követi újabb kihallgatás, akkor a terhelt esetében nem is biztos, hogy krimináltaktikailag „az orrára kell kötni” írásban is, hogy valamiféle elmozdulás, változtatás van, valamit megtudott a hatóság a szembesítés során, amit eddig nem tudott. Ebben az esetben meg nem

⁴⁹ Tóth Mihály szerint erre szükség lenne, mert „A szembesítés során tanúsított magatartás pontos rögzítése már a jegyzőkönyv elolvasásakor legalább magyarázkodásra, de sok esetben színvallásra kényszeríti az illetőt, emellett még esetleges negatív tapasztalataink ellenére sem szabad lebecsülni azt a hatást, amit egy sírva vagy látható indulattal megtett nyomozati nyilatkozat gyakorol a bíróságra, szemben egy – a dokumentáció szerint – nyugodt, fölényes, szenvtelen állítással.” Feloldható-e a béklyó? *Jogtudományi Közöny*, (1984) 5., 287. o.

⁵⁰ Amelyek részletezése jelen tanulmány kereteit méreteiben és jellegükben is meghaladják.

⁵¹ A szemébe nem nézés metakommunikációs jelként való észlelésére egy anekdotikus esetet is találtam a bírósági joggyakorlatból. 1957. október 16-án egy zárt bírósági tárgyaláson az akkor is már színészként tevékenykedő Darvas Iván volt a vádlott. A legterhelőbb vallomást rá egy ügyészre dolgozó férfi tette, akivel szemben a bíró elrendelte a szembesítést. A tanút felszólította, hogy a vádlott felé fordulva ismétlje meg vallomását. Miután az eleget tett a felszólításnak, a cseppet sem elfogulatlan bíró azt kérdezte Darvas Ivántól. „No, mit szól hozzá Darvas?”

„A tanú úr valótlanságot állít, függetlenül attól, hogy profilból mondja-e vagy en face.”

A franciás műveltséggel nem rendelkező bíró, hangzása után obszcénnek és a bíróság megsértésének minősítette, és egy hét sötétzárkát szabott ki a vádlottra.

Lásd részletesebben: Darvas Iván: *Lábjegyzetek*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001, 180. o.; illetve Murányi Gábor: Sötét zárka, *Heti Világgazdaság*, (2007) június 3-ai szám, 50-51. o.

kell a figyelemfelhívás a deklarációval. Mellette szóló érvet nem is találtam, csak ellenében. Akkor meg miért is tenné a hatóság a végére azt az egy mondatot?

A jegyzőkönyvekből *másolatot* kaphat a védelem, térítésmentesen immár (2006. áprilistól), miután – a szerző kezdeményezése folytán is⁵² – az Alkotmánybíróság meghozta az ez irányú európai sztenderdeknek, a fegyveregyenlőséget magába foglaló tisztességes eljárás követelményének megfelelő döntést.

A sértett-tanú esetében nem jár a másolat fő szabályként, ha azonban a nyomozó hatóság tagja úgy dönt – mert dönthet úgy, ha a nyomozás érdekeit nem sérti –, hogy kiadható részére, akkor illetéket kell fizetnie.

A másolatok rendjével kapcsolatos jogszabályi rendezéssel egyetértek, azon módosítást nem látok célszerűnek, kívánatosnak.

3. Jogorvoslat. Az érem két oldala szerint felmerülhet panasz a védelem (terhelt, védő) részéről. Egyrészt a szembesítés tartása miatt, másrészt pedig a meg nem tartása miatt. Amikor a terhelt már előzetesen bejelenti, jegyzőkönyvben (vagy önvallomásban) nyilatkozik, hogy a szembesítésen nem kíván részt venni, azon nem kíván vallani, akkor a szembesítés megtartásának akadálya van. Akarata ellenére nem igazán célszerű kényszeríteni még a jelenlétre sem. Még a Be. hatályba lépését követően is, tehát még 2003-ban, (sajnos előtte rendszeresen) előfordult, hogy a nyomozóhatóságok „féloldalas” szembesítést tartottak, amikor a terhelt megtagadta a vallomástételt, élt a hallgatás jogával, ennek ellenére „egyoldalú” szembesítést hajtottak végre. Leginkább ismét félve az ügyési „hiánypótlásra” visszaküldéstől. Szerencsére ez a Miranda elvet semmibe vevő, kényszervallatás jellegű gyakorlat, ami krimináltaktikailag is kifejezetten szerencsétlen volt (pl. adatokhoz, információkhoz juthatott a terhelt) egységes, helyes értelmezésű ügyési álláspont révén néhány hónapon belül megszűnt.

Előfordult a gyakorlatban, hogy a terhelt védője már előre, a szembesítést megelőzően „tiltakozott” a szembesítés tervezett megtartása ellen. Úgy is fogalmazhatok, hogy indítványozta a meg nem tartását. Ilyen forma azonban nem létezik, legfeljebb a védelem észrevételezheti, hogy álláspontja szerint a szembesítés nem kívánatos, esetleg valamilyen okból törvénysértő. Vagyis előzetes jogorvoslatról nem beszélhetünk a szembesítés esetében sem, az csak a cselekmény végrehajtásával egyidejű, illetve utólagos lehet.

Ezzel kapcsolatos a védői szempontból is igen tanulságos, iránymutató bírósági döntés, amelyben rágalmozás bűncselekményét állapították meg azon védőügyvéddel szemben, aki a védence szembesítése előtt a következő kijelentést tette: „Tiltakozom ennek a nőnek a meghallgatása és védencemmel való szembesítése ellen, mert ő a bejelentő és egyébként is ki van tiltva a járás területéről.” A bíróság megállapította, hogy az ügy elbírálásához szükséges keretben tett védőügyvédi nyilatkozatra vonatkozik csak a jogellenesség hiánya, ez a nyilatkozat azonban abba

⁵² Csorbul-e a védelem alkotmányos elve az iratmásolás illetékeztetésével? *Belügyi Szemle*, (1999) 3., 45-52. o.

nem fér bele. A szembesítés egyébként bizonyítási eszköz, amelynek megtartása nem függ a felek előéletétől vagy esetleges kifogásolható magatartásától.⁵³

Ha a védelem indítványozza szembesítési elrendelését, akkor azt a bizonyítási indítványoknak megfelelően kell a hatóságnak kezelnie. Vagy helyt adnak neki és végrehajtják, vagy nem adnak helyt és írásbeli határozattal elutasítják, ami ellen megnyílik a panaszjog, amit a nyomozással rendelkező ügyész (vagy felettes ügyész) elbírál.⁵⁴

Panaszkodhat a védelem a nyomozási szembesítés ténye, annak végrehajtási módja ellen is. A panasznak azonban nincs halasztó hatálya, tehát a bizonyítási eljárást a hatóság lefolytatja és utána döntenek a jogorvoslatról. A panasz irányulhat a nyomozói magatartás, a konkrét végrehajtás ellen is, amely lehet pártos, megalázó, szuggesztív, befolyásoló, bűnösként kezelő, degradáló, erőszakos, tettleges stb.

A bíróságon pervezető végzés formájában jelenik meg a szembesítés elrendelése, ami ellen külön jogorvoslatnak nincs helye. Itt is észrevételezheti a védelem, a tanú ügyvédje, sértett jogi képviselője, hogy valamely szembesítés akadályba ütközik, nem kívánatos, attól tekintsen el a bíróság.

VI. Sommázként a szembesítés jövőjéről

Mintegy zárógondolatként jegyzem meg, hogy a nemzetközi tendenciákat, az általam végzett kutatás eredményeit – beleértve a fenti büntető eljárásjogi aspektusút is – figyelembe véve a szembesítés sorvadásáról, lassú elhalásáról nem beszélhetünk, ám szűküléséről mindenképpen. A folyamatot több tényező is elősegíti, így:

- az angolszász országokban tapasztalt intézményi rezisztencia, az eltérő módusok alkalmazása,
- az európai kontinensen erősödő tanúvédelem,
- a szervezett bűnözés súlyosbodása következtében, a „bűnbánó pentitók” megjelenése, és a bűnüldözés/igazságszolgáltatás ehhez kapcsolódó ellenérdeke,
- a krimináltechnikai eszközök primátusa,
- a növekvő ügyterhek miatt a bűnüldözők „tömegtermelése”, sematikussága, sablonossága,
- a saját krimináltaktikai metódus érdemi fejlődésének hiánya,
- nem fejleszthető komputerezált háttérrel sem, miután nem is köthető hozzá,
- az intézmény korlátozott (személyi) alkalmazhatósága.

Mindezen tendenciák ellenére nem szabad a „fürdővízzel együtt a gyermeket is kiönteni”, vagyis nem mondhatunk le, nem szabad lemondani az alkalmazásáról, mivel:

- metódusa megfelel a jogállami követelményeknek,

⁵³ BH 1989. 6.

⁵⁴ Itt jelzem, hogy ha a különösen védett tanú személye ismertté válik a védelem számára és indítványozzák a terhelten való szembesítését, ennek teljesítése krimináltaktikailag nem célszerű, miután a védetté nyilvánítás további feltétele(i) nem változtak.

- eredménytelensége, hibája nem jár súlyos, kiküszöbölhetetlen következményekkel, („justizmord“-dal)
- nem sérti a tisztességes eljárás elvét sem,
- kidolgozott taktikája van,
- egyik lehetséges igazságkeresési módszer,
- jobbat sem állítottak még a helyére, nincs igazán kontinentális kiváltója, kiiktatója, ami feleslegessé tenné.

Végül bármilyen alacsony is az eredményessége, a legkisebb haszon is nyereséggel bír a bűnüldözés, végső soron az igazságszolgáltatás számára. És ez napjainkban már nem kevés!
